ئەرمینیا کتێبێکی مێژوویی ترسناك.. سمکۆ محەمەد

ئەرمینیا بەوپێیەی هەم خۆیان وەکو نەتەوە و هەم وەکو ئاین کریستیانی لەو ناوچەکە ناساندووە کە بەشی زۆری موسڵمانن، کەواتە ئاینی تاقانە و نەتەوەی تاقانەن، بەپێی جوگرافیاکەی بێت، 29,743 کیلۆمەتر چوارگۆشەیە و دەکاتە (11,484 میل چوارگۆشە، لەباکوری رۆژهەڵاتەوە بەرزایی ئەرمینیا شاخی ئاراراتە، لەرووی مێژووییەوە بەشێکە لەئەرمینیا کە زۆرترین شوێنەکانی وڵاتەکە گوندنشین و کشتوکاڵییە. دانیشتوانەکەی زیاتر لە10 ملیۆن کەس دەبن کە زۆربەیان ئەرمەنی و کریستیانین و ئەوانی تر ئێزیدی و موسڵمانن، بەڵام کەم ئەزموونن و خەڵکەکەشی هەژارن هەم لەرووی ماددی و هەم لەرووی هۆشیارییەوە، تەنها شتێك هاوکاری کردوون، ئەوەیە کە کریستیانین و کریستیانیش کۆمەڵگەی کراوەن بۆ نێو خۆیان، هەم پێشتر لەنێو سیستمدا ژیاون کە سەر بەسۆڤیەتی کۆن بوون.
ئەرمینیا چوارچێوەی نەخشەی جوگرافیاکەی، دەکەوێتە سنووری تورکیا و ئێران و ئازەربایجان کە زنجیرە چیای ئارارات پێکەوە دەیانبەستێتەوە، لەخوارەوە دەکەوێتە سنووری جۆرجیا، لەساڵی 1918 دەوڵەت بووە، بەڵام سەربەخۆ نەبووە بەهۆی ئەوەی سەر بەسیستمی یەکێتی سۆڤیەت بووە وەکو زۆربەی وڵاتانی ئەوروپای رۆژهەڵات.

سیستمی دەوڵەتەکە دیموکراتیە لەرووی سیستمی سیاسیەوە خۆی وانمایش کردووە، بەڵام مامەڵەی سیاسی لەگەڵ کورد و ئێزی ئەو مانایەی نییە کە دیموکراسیخواز بن، لەمێژووی خۆیدا سێ جار جەنگی سەپێنراوی بینیوە بەسەریدا، هەر سێ گۆمەکەی بەردەوام بووە و بەرگەی جەنگی گرتووە، بەڵام بەهۆی کەم ئەزموونی سیاسیەوە جەنگەکانی دۆڕاندووە، دووجار بەهۆی جەنگی سۆڤیەت لەگەڵ ئیمبراتۆریەتی عوسمانلی جەنگی کردووە، جارێکیش بەهۆی سەربەخۆیەوە لەدوای روخانی یەکێتی سۆیەت، لەکۆتایی ساڵی 2020 جارێکی تریش لەگەڵ ئازەربایجان شکستی خوارد، ئەم رووداوانە شۆکێکی بۆ درووستکردون نەك لەدوژمنەکانیان، بگرە لەدۆست و گەشتیارەکانیشیان ترساون و گومانیان لەهەموو پەیوەندییەك و کەسێکی بیانی هەیە، ئەوان لەدوای روخانی یەکێتی سۆڤیەتەوە بوون بەدەوڵەتی سەربەخۆ، جوگرافیای دەوڵەتەکە شاخاوییە و بریتییە لەپایتەختێك و سێ قەزا کە لەپارێزگا بچووکترن و رووبەرەکانی تری شارۆچکە و گوندنشینن، سەرباری ئەوەی پشتیان

بەشاخەکان بەستووە، بەڵام هێشتا ترسیان لەسەربەخۆبوونی خۆیان هەیە لەرووی سیاسی و ئابوریشەوە، هێشتا لەو نەتەوانە دەترسن کە نزیکایەتیان لەگەڵیان هەیە و نەتەوەی کورد بەنموونە، بۆیە لەهەموو کایەکانی ژیانیاندا، لەکتێبێکی مێژوویی ترسناك دەچن، نەدەخوێنرێتەوە، نە هەڵدەگیرێت، چونکە ژیانیان پڕکردووە لەکێد و شفرەی سیاسی و کولتووری و ئاینی و بەکەس ناکرێتەوە خۆیان نەبێت، واتە قسە و لێدوا نبێ میدیا و گەڵیدە ناکەن و بەناحەز لەقەڵەمیان دەدەن.

ترسناکی ئەم کتێبە واتە کتێبی ئەرمینیا بەهەموو کایەکانییەوە، تەواوی خەڵکی ئەرمینیای راهێناوە کە لەکۆنەوە بەنەتەوەی هایك هایستان بناسرێن، واتە وەکو کورد خاوەن خاکێکی شاخاوی ترسناك بمێننەوە و هەمیشە لەترسی دوژمنەکانیان خاوەنی ماڵی خۆیان نەبن، هەمیشە ئاوارە و لەدەستدانی ماڵ و کەسوکاریان بن، بەڵام جیاوازی کورد لەگەڵ ئەرمینیا، ئەوەیە کە کورد بەپێی ئەزموونیان ناترسن لەهیچ کەناڵێکی سیاسی دەرەوەی خۆیان.

کۆمەڵگەی ئەرمەنستان سەرباری ئەوەی کۆمپانیای ئامریکی زۆر تێیدا کار دەکەن، بەڵام بەگشتی کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵین، ئەوان وەکو پێکهاتە بریتین لەچەند بنەماڵە و ئاین و نەتەوەیەکی جیاواز، لەوانەش ئێزیدی و موسڵمان و سریانی واتە مەسیحی کاسۆلێکی ئەرمەنی وەکو نەتەوە، ترسی ئەم کۆمەڵگە خاوەن دەوڵەتە، وەکو کیانی نەتەوەیی و سیاسی لە ناوچەی قەوقاز و باڵقان، لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە مێژووی ئەوان بۆیە ترسناکە، هەمیشە بریتی بووە لەترس لە عوسمانلی کۆن و تورکی ئێستا، چونکە هەمیشە لەبەردەم جینۆسایدا بوونە، هەروەکو ئەوەی مێژووەکەیان گەواهی ئەوە دەدات، بۆیە لەکوردیش دەترسن چونکە لەمێژوودا سوارەی حەمیدی کە کورد بووە، بەپاڵپشتی ئیمبراتۆریەتی عوسمانلی، بەشداری لە جینۆسایدی ئەرمەنییەکان کردووە، ئەمەش وایکردووە ئەوان ئەم مێژووە ترسناکەیان بیر نەچێتەوە و هەمیشە باسی بکەن و دان بەشوناسە نەتەوەیی و کولتووری و ئاینیەکەی کورددا نانێن کە پەرستگای زەردەشتی لێیە و چیای ئارارات و روباری ئازادی لێیە، ئەوان پێیانوایە پەیوەندی کورد و تورکیا تائێستاش وەکو پەیوەندیەکە کۆنەکەیە لەباشوری کوردستان، بۆیە واتێگەیشتوون کە کورد مەترسیە بۆسەر ئەمنیەتی نەتەوەیی و ئاینی ئەوان، هەر ئەم تێڕوانینەشە وای کردووە ئێزیدیەکان هان بدەن هاشا لەشوناسی نەتەوەیی کورد بکەن و ئێزیدیاتی بەئاین و نەتەوەی سەربەخۆ بزانن و پشت لەکورد بکەن، وەکو ئەوەی لەسەردانیکردنی ئەرمەنستان هەستی پێدەکرێت، بەڵام

بەشێکی ئێزیدیەکان ئەو تێڕوانینە رەتدەکەنەوە و بەتوندی بەرگری لەشوناسی نەتەوەی کورد دەکەن و باسی مێژووی کۆنی کورد دەکەن لە ئەرمینیا، چ کورد و چ ئێزیدیەکان لەژێر چاودێری چڕی ئەمنی حکومەتدا چالاکی دەکەن، بۆ نموونە رێکخراوێکی کوردی ئەرمەنی هەبوون لەیەریڤان و کوردەکانی باشوور هاوکاریان دەکردن، حکومەتی ئەرمینیا بەهۆی جەنگ و داڕمانی ئابورییەوە، بەبیانوی جیاوازەوە رێکخراوەکەی خستۆتە ژێر چاودێرییەوە و چالاکی بەرتەسك کردووە و ئەو دۆستایەتییە نەماوە.

کۆمەڵگەی داخراو

مەرج نییە کۆمەڵگەی کراوە پێوەرەکەی تەنها ئازادی ژن بێت و کولتووری نەتەوەکەشی بڕوای بە تاك هەبێت، بەڵکو مەرج ئەوەیە کە زۆرینە کۆمەڵگە، کەمینە قەبوڵ بکات و توندڕەوبوونی مێژوو بەسەر ئێستا فەرز نەکات، کریستیانەکانی ئەرمینیا بەهۆی توندڕەوی ئاینی مەسیحیەوە هەموو دیاردە و شتێك وەکو سیمبولی پیرۆزی ئاینی بەخاچەوە گرێدەدەن، لەزۆربەی ئەدگارەکانی ناو شاری یەریڤان و دەرەوەی یەریڤانیش خاچ و کەنیسە دەبینرێت، ئەم توندڕەوییە ئاینیە وای کردووە، زۆربەی ئەرمەنیەکان بەوانەشەوە لەسوریاو تورکیا و لوبنان و عێراقەوە کۆچیان کردووە یان چوونەتە ئەرمینیا و ئێستا نیشتەجێی ئەوێن، تاك رەهەندیانە تەماشای ژیان بکەن و جگە لەخۆیان کەسی تر نابینن و هەموو کولتوور و ئاینێکی تر بەدژی خۆیان دەزانن، درووست لەکۆمەڵگەی موسڵمانی توندڕەوی رۆژهەڵات و وڵاتانی عەرەب دەچن، چونکە وەکو عەرەب چۆن هەمووشتێکیان بەئاین و مزگەوتەوە گرێداوە و ناتوانن ببنە کۆمەڵگەیەکی کراوە و خەڵك و کولتوور و نەتەوە و ئاینی دیکە قەبوڵ بکەن، بەهەمان شێوە ئەرمەنیەکانیش هەموو کایەکانی پەروەردە و خوێندن و ژیانیان لەگەڵ ئاین و کەنیسە تێکەڵ کردووە، تەنانەت لەو گروپ و کەمینانەش دەترسن کە لەگەڵیان دەژین، خۆیان لەسەرووی هەموو پێکهاتەکانی دیکەوە داناوە، ئەمە بەشێکی پەیوەندی بەجەنگە یەك لەدوای یەکەکانەوە هەیە، بەشەکەی دیکەی پەیوەندی بەعەقڵیەت و داخراوی کۆمەڵگەکەوە هەیە کە تەنها لەفۆڕمدا کراوەن، لەجەوهەردا داخراو.

ژیانی حیزبی

چەند حیزب و رێکخراوێك لە ئەرمینیا هەن مومارەسەی سیاسەت دەکەن بۆ دەسەڵات وەرگرتنی سیاسەت و ئابوری و دیبلۆماسیەتی دەوڵەت، حیزبی کۆماری نیشتیمانی کە لەسەردەمی سۆڤیەتەوە هەبوونە و

لەسەرەتای جیابوونەوەیان لە سۆڤیەتی کۆن و سەربەخۆیان وەرگرتووە، تائێستاش ماون و زۆرینەی کۆمەڵگەکە لایەنگریانن و دەنگیان پێدەدەن بۆ سەرکەوتن لەپارلەمان کە تاساڵی 2018 لەکۆی 105 کورسی، 47 کورسی هەبوو. بەهۆی ناڕەزایەتییەوە لەلایەن حیزبەکانی ترەوە، بەناچار دەستیان لەپۆستی سەرۆك وەزیران هەڵگرت، تاکو ئێستاش ئۆپۆزسیۆنەکەیان کە بنکەی کۆمەڵایەتییان لەشارۆچکە و گوندەکانن، ناڕەزایەتیان هەیە لەحوکمڕانیکردنی ئەرمینیا، بەڵام بەهۆی بەرتەسك کردنەوەی ئازادی رادەربڕین، زۆرجار چالاکە سیاسیەکان دەستگیر دەکرێن.
ئەرمینیەکان لە ساڵی 1990 وە خۆیان رێکخستۆتەوە و تائێستا حیزبی کۆماری نیشتیمانی لەسەر حوکمن، هەرچی حیزبی نوێبوونەوەی ئەرمینیا زۆربەی بنکە کۆمەڵایەتیەکەیان لەو بنەماڵە و عەشیرەتانە پێکهاتوون کە سەر بەکەنیسەن و پارێزگاری لە کولتووری کریستیانی کاسۆلیکە دەکەن، ئەوان پێگەیان لەنێو بازرگان و خانەدان و چینی دەوڵەمەندە، حیزبی تاشناك واتە حیزبی یەکێتی شۆڕشی ئەرمینیا و حیزبی کۆمۆنیستی ئەرمینیا، هەموویان پێکەوە لەساڵی 1990 دامەزراون جگە لەحیزبی کۆمۆنیست، حیزبە راستڕەوەکان زیاتر لەحیزبەکانی دیکە بڕوایان بەوە هەیە ببنە دەوڵەتێکی سەرمایەداری پێشکەوتوو، بۆیە تاکە جیاوازییان ئەو پنتەیە، دەنا لە کۆماریەکان پارێزگارترن، هەرئەمەشە وایکردووە کە زۆربەی خەڵکەکەیان لەدەرەوەی وڵات دەژین و چاوەڕێن دۆخی سیاسی ئەرمینیا جێگیر بێت و بگەڕێنەوە، حیزبی کۆمۆنیستی ئەرمەنی کە لەدوای 1991 جارێکی تر خۆیان رێکخستەوە و لەپرۆسەی دەنگداندا بۆ پارلەمان، بەشێکی زۆری دەنگەکانیان هێناو چوونە پارلەمان، بەڵام دواتر بەهۆی جیاوازیانەوە لەگەڵ خۆیان و دەستێوەردانی ئەرمەنیە توندڕەوەکان و ناشیرین کردنی کۆمۆنیستی لەنێو خەڵك، حیزبەکە پارچە پارچە بوون و دابەشبوونە سەر حیزبی کۆماری و راستڕەوی ئەرمەنی و پارێزگارەکان، ئەگەر بەچاوی سیاسی تەماشای سیاسەتی ئەو حیزبانە بکرێ، پێکەوە لەیەك حیزب دەچن، چونکە یەك ئاراستەی فکریان هەیە بۆ تێڕوانین لەئەوانی تری سیاسی و یەك ئامانجی سیاسیان هەیە، بۆیە هەموو فکرێکی ئۆپۆزسیۆنی رەتدەکەنەوە و لێی دەترسن.

ئەرمەنی لەدوورەوە

راستە ئەرمەنییەکان بۆ هەموو شتێك پشت بەتوانای خودی خۆیان دەبەستن و لەهەموو سێکتەرەکانیش گرینگتر کشتوکاڵە لەلای ئەرمەنەکان، چونکە زۆربەیان ئینسانی گوندی و کشتوکاڵین و تەنها

بەرهەمی کشتوکاڵی و جوتیاری دەزانن، بەڵام جگە لەبەرهەمهێنانی بەرووبوومی کشتوکاڵی خۆیان، وای کردووە توانای ئەوەیان نەبێت لەرێگەی سێکتەرێکی جیاوازترەوە بەرگری لەخۆیان بکەن، بۆیە بەشێکی زۆریان کۆچیان کردووە بۆ ئەوروپای رۆژئاوا و تەنانەت بە بانگەوازی دەوڵەتیش ناگەڕێنەوە ئەرمینیا، وەکو خۆیان دەڵێن 3 ئەوەندەی دانیشتوانی ئێستای ئەرمینیا لەدەرەوەی وڵات دەژین، ئەم دیاردەیە بەتایبەتی لەدوای جەنگیان لەگەڵ ئازەربایجان کە ئەرمینیا شکستی خوارد، دیاردەکە هەستی پێدەکرێت کە وەکو کورد چۆن ناوچە کۆشە لەسەرەکانی رادەستی عێڕاق کرد، ئەوانیش بەهۆی شارەزا نەبوون لە سیاسەت، ناوچەیەکی بەرینی وەکو چیای ئارارات و ناگۆراو قەرەباخیان دابەدەستەوە، بەمەش سەرچاوەیەکی زۆری ئابوریان لەدەستدا کە هەم کشتوکاڵیە و هەم کیمیایی پیشەسازی.

کۆمەڵگەی تاك زمانی

لەترسی لەناوچوونی زمانی خۆیان، بەناچار بەتاك زمانی ئەرمەنی قسە کردن، هەمان ئەو ترسەیە وەکو چۆن پێشتر کورد بەدرێژایی 70 ساڵ کەڵك لەزمانەکانی تر وەرنەگیرا و دەترسا لەزمانە زیندووەکانی تر، بەهەمان شێوە ئەوانیش وابیر دەکەنەوە گوایە لەهەموو لایەکەوە هێرشیان لەسەرە، بۆیە زۆر بەدەگمەن دەبینی کەسێك زمانێکی تری دەرەوەی ئەرمەنی بزانێ و تاك زمان نەبێت، تەنانەت تاکسی و دوکاندار و دامودەزگای حکومەتیش بەتەواوی ئینگلیزی نازانن کە زمانی لێکتێگەیشتنی دونیایە، بەڕادەیەك کایەکانی ژیانیان بەرتەسك کردێتەوە کە خۆیان رێگرن لەپیشکەوتنی خۆیان، ئەگەرچی ئاینەکەیان کە کریستیانیە و ئاینێکی کراوەیە، هەروەها پێشتر سەر بەسیستمی کۆنی سۆڤیەت بوونە، بۆیە لەهەندێك بواردا سیستماتیکن، ئەگەر ئەو دوو فەندە مێژوویی و سیاسیە نەبوایە کە هاوکاری کردوون بۆ بەمۆدێرن بوونیان، ئەوا وەکو نەتەوە و دەوڵەت فرسەخێکی زۆریان ماوە بگەن بەکاروانی ژیانی نوێ.

پاشماوەی سۆڤیەت

بۆ زۆر دیاردە هەست بەمانەوەی سۆڤیەت دەکرێت، تائێستا لەرووی تەلارسازییەوە جگە لەو دیمەنەی ناو سەنتەری پایتەخت کە یەریڤانە، فۆڕمێکی کراوە و جوانە و لەدوای روخانی سۆڤیەتەوە لەلایەن ئامریکاوە هاوکاری کران، تەواوی شار و شوێنەکانی دەوروپشتی شار و شوێنە نیشتەجێیەکان کە خەڵکێکی زۆری تێدا دەژی، هەمان تەلاری سەردەمی سۆڤیەتن، بۆیە زۆر پەریشانن و لەپاشماوەی جەنگێکی نوێ

دەچێت و حکومەت نەیتوانیوە دەستی پێبگات و نۆژەنی بکاتەوە، ئەگەر کەسێك بەراستەوخۆ سەردانی ئەو شوێنانە بکات و ناوەڕاستی سەنتەری شار نەبینێ، وادەزانێ هێشتا جەنگی جیهانی دووهەمە و سۆڤیەت ماوە، چونکە ئەوەندەی من بینیم شوقەکان زۆر ماندوون و خەڵك لەدۆخێکی خراپدا دەژین، بەڵام ئاوو کارەبایان بەردەوامە، لەهەمووشی جوانتر کە ئەوەیان کولتووری سەردەمی سۆڤیەتە، لەناوەراستی هەموو سەتتەرێك ئاو بۆ دوو شت دابین کراوە، یەکەم بۆ نافور و جوانکردنی شار، دووهەم بۆ ئاو خواردنەوەی خەڵك تاکو خەرجی ئاوخواردنەوەیان لەسەر نەمێنێ، ئەمەش وای کردووە کەس ئاو ناکڕێت لەناو شاردا کە دیاردەیەکی زۆر شارستانیە، سەرباری ئەوەی وڵاتەکە کەشوهەوای خۆشە و داردرەختی هەیە لەچیاکان، لەناو شارەکانیش رووبەرێکی سەزایی باش دەبینرێت و گرینگی بەژینگە دەدەن.

ترس لەمیدیا

لەکۆنەوە میدیای سەر بەحکومەت و رۆژنامەگەری لەیەریڤان هەبووە، دەبوایە تەواو لەئازادی بیروڕا تێبگەن و رێزی لێبگرن، بەڵام پێدەچێت لەو فەزا نوێیە جیهانیە تێنەگەن کەمیدیا بەڕێوەی دەبات، چونکە من لەئەزموونی خۆمدا لەو وڵاتە چەندین جار تووشی پۆلیس بووم کە رێگەیان نەدا کاری میدیایی بکەم، بۆ نموونە ویستمان لەگەڵ کەسێکی ئەرمەن قسە بکەین سەبارەت بە ژیان و کولتووری ئەرمەنی، پۆلیس خێرا گەیشتن و رێگریان لێکردین و پرسیاری زۆر نالۆژیکیان دەکرد، تاکو ئەرمەنەکان تێیان گەیاندن بابەتە لەبەرژەوەندی ئەرمینیایە، ئەمە جگە لەوەی ئەگەر میدیاکار یان رۆژنامەوانێك سەردانی بەڕێوەبەرایەتی یان مۆزەخانە یان ئەرشیفخانە و کتێبخانەی گشتی بکات، دەبێ چەند رۆژێك خەریك بێت تاکو مۆڵەت وەردەگرێت، چونکە دەترسن لەوەی زیانیان بەرکەوێت، ئەوان بەڕادەیەك لەمیدیا دەترسن، وەکو ئەوەی بەشێك لەنەهامەتیەکانیان سەرچاوەکەی میدیا بێت، بۆیە چ لەئاستی کۆمەڵایەتی و چ لەئاستی حکومەت، زۆر بەترسەوە مامەڵە دەکەن، بۆ نموونە ئێمە سەردانی مەکتەبی رۆژنامەی زاگرۆس مان کرد، لەوێ چاوپێکەوتنێکمان لەگەڵ بەرپرسی ئەو مەکتەبە کرد، کەچی لەدوای ئێمە زۆر تەنگیان بە بەرپرسی مەکتەبەکە و کارمەندەکانی هەڵچنی بوو، هەردوای گەڕانەوەم پەیوەندیان پێوەکردم کە حکومەت پرسیاری کردووە، ئەوکارەمان بۆچی بوو؟. بۆچی وێنەمان گرتووە؟، ئەو فیلم و دیکۆمێنتاری چاوپێکەوتنەمان بۆچی بووە؟، کەی و لەچ کەناڵێك

بڵاودەبێتەوە؟. هەموو ئەم پرسیارانە مایەی ئەوەیە کە ئەوان لەمیدیا دەترسن، لەکاتێکدا ئێمە هەم شوناسی فیدراسیۆنی رۆژنامەوانی نێودەوڵەتیمان پێبوو، هەم فیزای دەوڵەتەکە و زانیاری تەواومان بەدەوڵەت دابوو، هەم لەبەرژەوەندی ئەوان کارەکەمان تەواو دەبوو، بەڵام بۆخۆیان بەهۆکاری ترس لەمیدیا کارەکەیان پێچەوانە کردەوە و پرسیاریان لەبەرامبەر خۆیان دانا.

سیستمی هاتوچۆ

جادەو بانیان تەنها لەناو سەنتەری شار بەمۆدێر فراوان دەبینرێت، ئەگەرنا لەجادەی دەرەوەی شار و ئۆتۆبانیان نییە. سیستمی ترافیکیان لەگەڵ سیستمی ترافیکی هەموو دونیا جیاوازە، بەشێوەیەك رەنگە بە ئەندازەیەکی نمونەیی لەقەڵەم بدرێت، سەرباری هەموو ئەمانە پۆلیسی هاتوچۆ زۆر بەکەمی هەستی پێدەکرێت یان لەسەر شەقامەکان دەبینیرێت، شۆفێری تاکسی لەهەموو دونیا شارەزاترین کەسن بۆ دۆزینەوەی ئەدرەس، بەڵام ئەوان بەهۆی ئەوەی کەمترین شوێنیان هەیە، هەروەها شۆفێرەکانیان تازە لەگوندەوە هاتوون بۆناو شار واتە شارنشین نین، دواتریش جگە لەزمانی ئەرمەنی هیچ زمانێك نازانن، بەدەگمەن نەبێ ئینگلیزی یان فارسی بزانێ، هەروەها تاکسیەکانیان هێما یان رەنگی تاکسیان نییە، هەرکەس بۆخۆی دەتوانێ بەئۆتۆمبێلەکەی خۆی کاری تاکسی بکات.

پەرستگای گارنین

پەرستگای گارنین ئەو پەرستگایەیە بەمانای خوای رۆژ دێت و وەکو پاشماوەی ئاینی وەسەنی تەماشا دەکرێت، پەرستگاکە بۆخۆی بریتیە لەشوێنی پەرستنی زەردەشت پێغەمبەر و لەکاتی خۆیدا لەو ناوچەیە خەڵکەکە زەردەشتی بوونە و ئەویان پەرستووە، دیارە ناوچەکە وەکو حوکمڕان پاشای هەبووە، بۆیە شوێنێکی دیکە لەتەنیشت پەرستگاکەوە هەیە، ناوی گەرماوی پاشاکانە و ئاسەوارەکانی ماون، لەرووی بیناسازیەوە پەرستگاکە باڵای زۆر بەرزە و لەسەر 20 ستوون راوەستاوە، قادرمەکانی زۆر رکن و بۆچوونە نێو پەرستاگە، بۆیە هەموو کەس ناتوانێ سەرکەوێت، تەنها تەلارێکی بەجێماوی دیرۆکییە، دەنا هیچ شتێك لەنێو پەرستگاکەدا نییە و ژوورێکی چۆڵە، ئەویش بریتیە لەکۆمەڵێك ستوون کە بن میچی پەرستگاکەیان راگرتووە، و لەخوارووی پەرستگاکەوە دۆڵێك هەیە، لەنێو ئەو دۆڵەدا روبارێك هەیە ناوی ئازادییە، بەم ناوەش دەردەکەوێت ناوچەکە ناوچەیەکی کوردی بێت، بۆیە هەم پێغەمبەرەکەی و هەم ناوی روبارەکەش کوردییە،

بەڵام ئەوان دان بەو راستیەدا نانێن و بەخەیاڵی دەزانن و بەهیچ شێوەیەك باسی كورد ناكەن لەرووی مێژوویەوە.

سیڤان

سیڤان ناوی ناوچەیەكی گەشتیاری درووستكراوە، سیڤان واتە دێری رەش. چونكە لەوێ دێرێكی زۆر كۆنی مەسیحی هەیە لەسەر گردێكی بەرزە و مێژووەكەی بۆ 1300 میلادی دەگەڕێتەوە. سیڤان دەكەوێتە سەر شاری غغاركونیك، دانیشتوانەكەی زیاتر لە 25000 كەس دەبن.
لەم شوێنە دەریاچەیەكی لێدرووستكراوە كە پشت بەباراناوو و بەفری زستان دەبەستێت، ئەم دەریاچەیە بەدووهەمین گەورەترین دەریاچە دەژمێردرێت لەسەر ئاستی هەموو دونیا، رووبەرەكەی 1900 م و پێشتر قوڵایی دەریاچەكە 95 م بوو، ئێستا بەهۆی ئەوەی ئەرمینیا تووشی كەم ئاوی هاتووە وەكو هەر ناوچەیەكی دیكەی ئاسیا، بەناچار ئاویان لەو دەریاچەیەوە راكێشاوە بۆ یەریڤانی پایتەختی ئەرمینیا، بۆیە ئاستی قوڵی ئاوەكە دابەزیوە بۆ 88م ناوچەكە بەو هۆیەوە بووە بەگەشتیاری چونكە هەموو گەشتیارێك مەرجە ئەو شوێنە ببینێت و لەوێ خواردنی دەستكردی خۆیان هەیە دەیفرۆشن، زۆربەی دوكاندار و ریستۆرانتەكانیان ژن بەڕێوەی دەبەن.

چوار رێیانی تەلەفریك

لەشارۆچكەی دزاغكاتور شارۆچكەیەكی بچووك و فراوانە و چەند كۆمپانیایەكی لێیە، بەڵام خەڵكەكە پشت بەكشتوكاڵ و هێزی كاری جوتیاری و شارەزایی خۆیان دەبەستن، بەچواردەوری ناوچەكەدا چەندین شاخی بەرز هەن، شاخەكان تا سنووری جۆرجیا و كازاخستان دیارن، لەوێ تەلەفریكێكی لێدرووست كراوە كە 1750 م لەسەر ئاستی دەریا بەرزە، بەگەورەترین تەلەفریكی دونیا حیساب دەكرێت، تەلەفریكەكە چوار رێگای هەیە كە سەردەكەوێت بۆ سەر شاخەكان و لەوێوە زۆرترین شوێنی ئەرمینیا دەبینرێت، ئەم شوێنە كاتی سەردەمكی سۆڤیەت بەشوێنی گەمەی ئۆڵۆمپیاد ناسراوبوو، لێرە گەمەی خلیسكانی سەر بەفری لێدەكرا، چونكە بەفرێكی زۆری لێدەبارێت، ساڵانە لەسەر دەمی سۆڤیەت لەو شارۆچكەیە ئۆڵۆمپیاد دەكرا و براوەكان خەڵات دەكران، ئاسەواری كۆنی پێوەدیارە، چونكە تائێستاش وێنەی چەند یاریزانێكی لێیە بەگەورەیی وێنەكانیان هەڵواسراوە، ئەوەی جێگەی تێبینییە كارمەندی ئەو تەلەفریكانە هەڵسوكەوتیان لەگەڵ گەشتیار زۆر ناشارستانییە و وەكو پۆلیس مامەڵە دەكەن، پێدەچێت ئەمەش پەروەردەی كۆنی سۆڤیەت بێت كاریگەری بەسەریانەوە جێهێشتووە.

ئەدگارو ناوبانگ

لەئەرمینیا و بەتایبەتی لە یەریڤانی پایتەخت، لەهەموو شەقامەکان پەیکەر دەبینرێت، بۆ نموونە لەنزیك گۆڕەپانی کۆماری کە زۆربەی دامودەزگای حکومەتی لێیە، پارکێك هەیە، 2 پەیکەر لێیە، پەیکەر کۆنترین شاعیر و کۆنترین مۆزیکزانی ئەرمەن، بەناوەکانی (هۆفهاتیس تۆمانیان ساڵی 1868_1923) و (الکسندەر سبنداریان کە ساڵی 1871_1921)

لەپارکێکی نزیك گۆڕەپانی کۆماری پەیکەری سیپان شاهۆمایان هەیە کە سایکۆلۆژیست و کۆمۆنیستێکی ئاکتیڤ بووە لەسەر دەمی سۆڤیەتی کۆن، ساڵی 1878 لەدایك بووە، ساڵی 1918 مردووە کە ساڵێك بەسەر سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتوبەردا تێپەڕیوە، پایتەخت واتە یەریڤان لزۆربەی شوێنەکان ئەدگار و پەیکەر و نسبی تیا درووستکراوە، ئەمە مانای ئەوەیە کە ئەوان شانازی بەمێژووی خۆیانەوە دەکەن و لەسەرەتای نووسینەوەی جارێکی تری مێژووی خۆیانن کە بەشی زۆری بەهۆی جەنگە لەناوچوونە.

رۆژنامەی رێیا تازە

تاقانە رۆژنامەیە کە لەسەردەمی سۆڤیەتەوە بەردەوام و ناو بەناو دەرچووە، ئێستا بەهۆی ئەوەی حکومەتی ئەرمینیا هاوکاری رۆژنامەکە ناکەن، نە لەرووی دارایی و نە لەروی لۆجستی، بەناچار هەر چۆنێك بێت ناو بەناو دەردەچێت بەرێنووسی لاتینی بەڵام بە شێوەزاری کرمانجی، رۆژنامەکە وەکو مرازێ جەمال باسی کرد، چوند کەسێکی کەمن هەوڵدەدەن نەوەستێت، ئەگەرنا بەهۆی نەبوونی داراییەوە نووسەری ئەرمەنی و تەنانەت کوردەکانیش بۆی نانووسن، هەر ئەوەندەی حکومەتی هەرێم ناو بەناو هاوکاری داراییمان دەکەن، ئەگەرنا تەنانەت بەهۆی نەبوونییەوە رێیا تازە نوسینگەشی نییە، ئەوەتا لەماڵی مرازێ جەمال دەردەچێت، ئەمە جگە لەوەی ئاسان نییە لەئەرمینیا دەست بگات بەسەرچاوەی زانیاری بۆ بڵاوکردنەوەی هەواڵ.

رادیۆی یەریڤان

1930رادیۆی یەریڤان کە رادیۆیەکی جڤاکی و حکومییە و لەسەردەمی ستالینەوە درووستکراوە و ئەوکاتیش بۆ گەیاندنی هەواڵی هەمەلایەنی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی ناوچەکە دانراوە، چونکە سنووری تورکیا و ئێران و عێراقە، لەکۆنەوە بەرنامەی خۆی پەخش کردووە و نەوەستاوە، گرینگترین هەواڵی جەنگ و ئابوری و سیاسەت و

دامودەزگای حکومی و ئەدەب و کولتووری لێ پەخشکراوە و تائێستاش هەمان ستایلە، تاساڵی 1937 کە ستالین لەسەر حوکم بوو، بەرنامەی بەکوردی پەخش کردووە و پاشان ماوەیەك پەخشی کوردی راوەستاوە، 1955 دیسان بۆ ماوەی 2 ساڵ کاری کردووە و ساڵی 1970 خەلیل مورادۆڤ سەرۆکایەتی کردووە، ساڵی 1981 کە بارزانی دەچێتە ئەرمینیا لەگەڵ رادیۆکە و دەسەڵاتدارانی حکومەت گفتوگۆ دەکات و ئەنجومەنێکی هەمەلایەنی کوردی درووست دەکەن بۆ کێشەی کورد لەو ناوچەیە، پاشان بارزانی دەچێتەوە بۆ مۆسکۆ لەوێ داوا دەکات ماوەی پەخشی رادیۆکە زیاد بکرێت، ئەوەبووە کراوە بە سەعات و نیوێك، لەدوای روخانی سۆڤیەت سەیدا ئەحمەد گوگێ و پاشان ساڵی 1994 کەرەمێ سەیاد دەبێتە بەرپرسی بەشی کوردی تاساڵی 2016 کەرەمێ سەیاد کۆچی دوایی دەکات و ئێستا تیتالی کەرەم کە کوڕی کەرەمە، بەرپرسی بەشی کوردییە و پەیوەندی باشی لەگەڵ کوردستانی باشور واتە کوردستانی عێراق هەیە، وەکو خۆی گوتی چەند جارێك هاتۆتە کوردستان سلێمانی و هەولێر و دهۆك، کەسانی سیاسی و ئەدیبی کوردی باشور دەناسێت.
بەپێی قسەی خۆی چەندین جار سەردانی کوردستانی کردووە و لەنزیکەوە بەرپرسی حکومی و حیزبی بینیوە و بەشێکی هەواڵەکانی ئەو رادیۆیەش لەسەر دۆخی ئابوری و سیاسی کوردستانی عێراقە.

لەگەڵ بوونی ئەو پیاوانەی لە رادیۆکە کاریان کردووە، ژنان بێ بەش نەبوونە لەکاری میدیایی، وەکو پەیامنێر و بێژەر ناویان لەمێژووی ئەو رادیۆیە هەیە کە ئێستاش دەچیتە نێو رادیۆکە، چەندین ژنی میدیاکار دەبینی، بەڵام ئەو ژنانەی لەمێژوودا ناویان تۆمار کراوە، بریتین لە گولیزار مانێ و سیڤارا عەڤدۆکێ و نەزیف رشید، لەیلا ئەلیاس کە بێژەر بوونە، سیما سیامەند و لوسیان موشێ و 3 ژنی تر ناویان هەیە.
سەبارەت بەوەی چۆن گرینگی بەئەدەب دەدەن، تیتاڵ گوتی هەموو ئەو شاعیرانەی لەمێژووی کۆندا شیعریان نووسیوە و کتێبیان هەیە، شیعرەکانیان لە رادیۆ دەخوێنرێتەوە لەبەرنامەی ئەدەب و وێژە، هەر لەئەحمەدی خانی یەوە تادەگاتە شاعیری کوردی ئەرمنیا و شاعیرانی دیکەی پارچەکانی تر.
سەبارەت بەدەوری میدیاکاری کورد لەو جەنگانەی بەسەر ئەرمینیادا سەپێنراوە، میدیاکاری کورد لەو جەنگانەدا نەبوون، چونکە رێگە نەدراوە لەنزیکەوە زانیاری بەدەست بهێنین.

سەبارەت بەجیاوازی نەتەوەیی و ئێزیدی لەئەرمینیادا زۆر بەزەقی

دەبینرێت، تیتاڵ گوتی ئێمە هەموو کوردین، بەڵام گروپێك لە ئێزیدییەکان هەن دژی کورد قسە دەکەن و زۆرجاریش مەراسیم و بۆنە ئاینی و نەتەوەییەکانی کورد تێکدەدەن، هۆکارەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێننەوە کە گوای لەکۆنەوە کوردەکان بەشدار بوونە لە جینۆسایدی ئێزیدی لەگەڵ عوسمانیەکان، لەمدواییەش کە شەنگال کەوتە بەردەستی داعش، پێشمەرگە بەتاوان بار دەزانن، ئەگەرچی من پێموایە ئەمە خراپ تێگەیشتنە و هەقیقەتی نییە، بەڵام لەپشت ئەم لێدوان و تێڕوانینە هێزی دژە کورد هەیە پاڵپشتی دەکات.
سەبارەت بەوەی لەو جەنگانەی لە ئەرمینیا و قەرەباخ روویاندا، چەند رۆژنامەنووس و میدیاکار کوژران، تیتاڵ گوتی تا ئێستا 1 رۆژنامەنووس کوژراوە، چەند کەسێکی تر بریندار بوونە.
سەبارەت بە بەدەستهێنانی زانیاری و هەواڵ، تیتاڵ دەڵێ ئێمە لەرێگەی حکومەتی ئەرمینیاوە زانیاری لەسەر دیاردەکان و سیاسەت و ئابوری لە ئەرمینیا وەردەگرین، ئەویدیکەش لە سایتەکانی باشوری کوردستانەوە وەردەگرین، لێرە زۆر زەحمەتە زانیاری بەدەست بهێنین، چونکە رادیۆکە سەر بەدەسەڵاتی سیاسی حکومەتی ئەرمینیایە، کارمەندەکان لەژێر فەرمانی سیاسی ئەرمینیا کار دەکەن و ناتوانن لەدەرەوەی ئەو چوارچێوەیە کار بکەن.

جەنگی بەردەوام

لەکۆتایی زستانی 1992 هەموو رێکخراوە نێودەوڵەتیەکان نەیانتوانی جەنگی نێوان ئەرمەنستان و ئازەربایجان راگرن، بەهاری 1993 ئەرمینیا توانی ئەو ناوچانە بە کاراباخیشەوە بگرێت کە دەکاتە 9% ناوچەکە، هەربۆیە زیاتر لە23000 ئاوارەی ئازەری و 80000 ئەرمەنی ئاوارە بوون، ئەوکات روسیا بەهاوکاری لەگەڵ ئەوروپا کەوتنە نێوەنگیری و ساڵی 1994 ئیمزا کرا،.
لەکاتێکدا لەجەنگی دووهەمی جیهانی ساڵی 1923 چەند جارێك کاراباخ و ناگۆرا کەوتنە بەردەستی ئازەربایجان کە ئەوکاتیش ئیمبراتۆریەتی عوسمانلی پشتگیری دەکردن، ساڵی 1988 تاکو 1994 کە ئەرمینیا ئەو ناوچەیەی بەموڵکی خۆی دەزانی و لەگەڵ لیتوانیا و استونیا و لاتیقیا سەربەخۆییان وەرگرت، ئیدی خەڵك دەنگیان بەوەدا لەژێر سایەی دەوڵەتی ئەرمینیا بمێننەوە، بۆیە زەویەکانی کاراباخ و ناگۆرا کەوتنە بەردەستی ئیدارەی سیاسی و ئابوری حکومەتی ئەرمینیا، ئەوەبوو خەڵکی ئازەری و ئەرمەنی تێکەڵ بوون و هاوسەرگیریان کرد، بەڵام کێشەکە زۆری نەخایاند و بەچارەسەر نەکراوی مایەوە و جارێکی تر، لەساڵی 2020 جەنگەکە وەکو کۆنە قین

سەریهەڵدایەوە و ئەمجارە هەموو هێزە نێودەوڵەتیەکان پشتیان لەئەرمینیا کرد و بەبەرژەوەندی ئازەربایجان کۆتایی پێهات، ناوچکەی کاراباخ و ناگۆرا کەوتنە ژێر کۆنترۆڵی ئازەربایجان، ئێمە وەکو تیم ویستمان لەیەریڤانەوە بچین بۆ سنووری ئەرمەنستان و ئازەربایجان و لەنزیکەوە ئاسەواری جەنگە و پاشماوەی ژیانی خەڵکی ناوچەکە ببینین، چونکە جەنگەکە لەو ناوچە سنووریانە روویداوە، لەوێ چیرۆکی هەستیار و دڵتەزێن و ترسناك دەیبیستین، وەکو ئەوەی کەناڵە بەناوبانگەکان لەسەردەمی خۆیدا دیکۆمێنتاریان لەسەر کردبوون، بەڵام بەداخەوە حکومەت رێگەی نەدا و نەمانتوانی بچین و هیچ زانیاریەکیشان پێنەداین، بەڵام لەدوورەوە خەڵکمان بینی کە دانیشتوی گوندەکانی ئەو ناوچانە بوون.

ژنێك بەناوی ئاشتا کوێڵکی وەکو جەنگاوەر لەبەرەی جەنگەکەیە و چیرۆکی سەرهەڵدانەکەی بۆ گێڕاوەتەوە، زۆر خەمی ئەو ناوچانەی بوو کە لەدەستدراون و یادەوەری لەگەڵ هەبوون، گوتی ناوبەناو نەبێت کە دانوستان یان ئاشتی بۆ ماوەیەکی کەم بەرقەراربووە لەنێوان هەردوو دەوڵەت، بەردەوام ئێمە ژیانمان لەنێو ژێرزەمین بووە و هەمیشە بەکاتی ژیاوین، چونکە هەمیشە چاوەڕێی سەرهەڵدانەوەی جەنگ بووینە دژی ئەرمینیا، بۆیە بەناچار بەشێوەیەکی کاتی ماڵ و حاڵ درووست دەکەین، بەشێکمان لەو ناوچانە ماوین و بەشێکمان لەپایتەختین، منداڵەکانمان دەنێرین بۆ یەریڤان تاکو بخوێنن و سەلامەت بن و دووربن لەبیستنی دەنگوباسی ناخۆش و جەنگ و تەقە، بۆ خۆشمان پێگەیەکمان لەسنووری کاراباخە و حکومەت بەپێی توانای خۆی چارەسەری خۆراك و دابین کردنی خێمە و پێداویستیەکانی دیکە دەکات، چونکە زەویەکانمان سەرچاوەی هەموو دارایی و ژیانمانە، هەروەها یادەوەریمان هەیە لەگەڵ ئەو شوێنانەی دەستیان بەسەردا گیراوە.

سمکۆ محەمەد

CiTYZEN
ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔ
ՔՈ ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
Հեռ. 010 620999, www.cityzen.am, ք. Երևան, Աճառյան 35

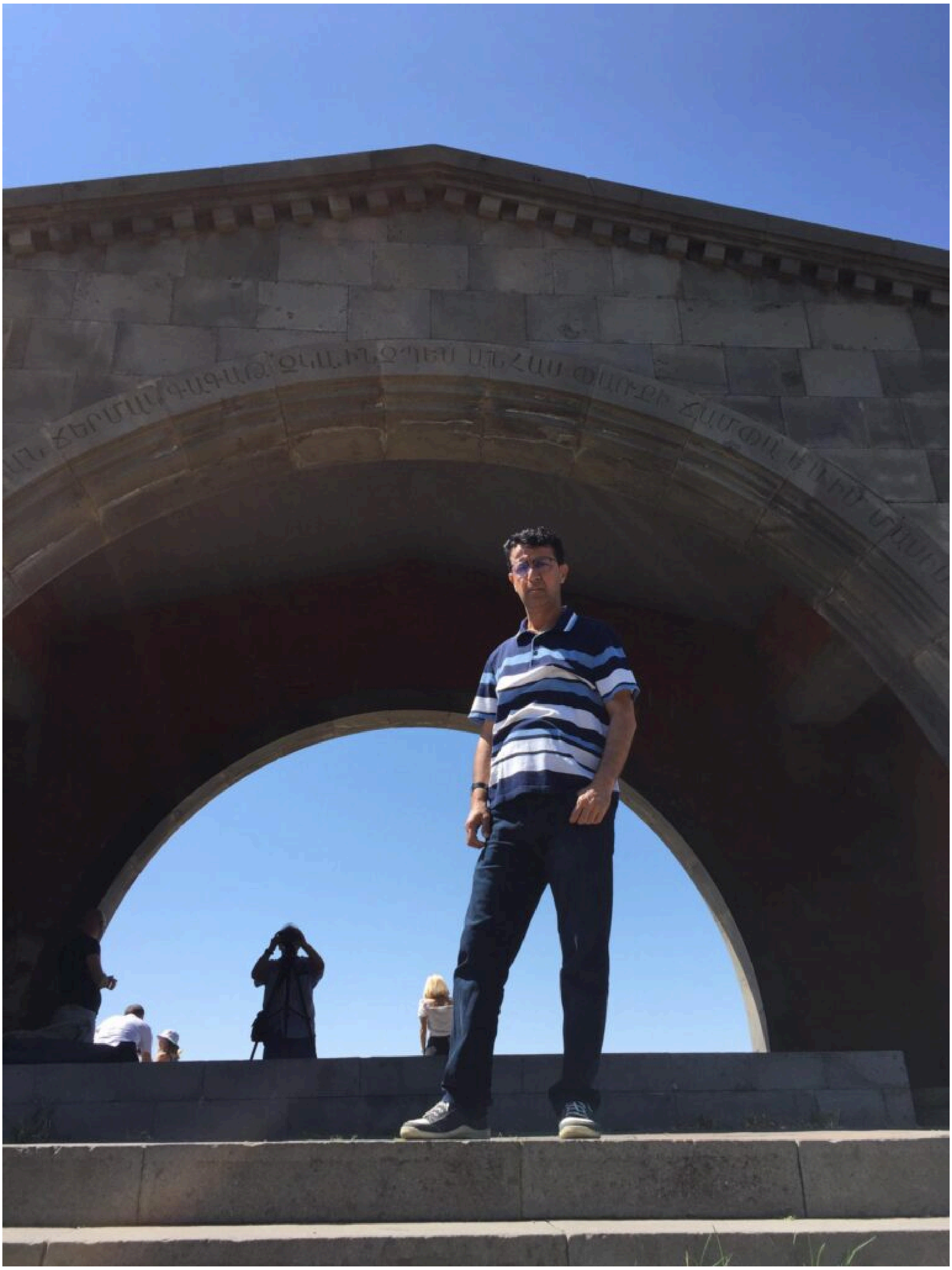

.

001
.

سوهرەوەردیی شەهیدی هەقیقەت.. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

لێرەو لەوێ رەخنەی ئەوەم لێدەگیرێت کە من زیاتر گرنگی بە فیکر و فەلسەفە و فەیلەسوف و بیرمەندانی جیهان دەدەم و کەمتر باسی ئەوانەی لای خۆمان دەکەم، لە راستیدا ناسینی فیکر و فەلسەفەی جیهانیش بە خوێنەری کورد بەتایبەتی نەوەی نوێ، کارێکی باشە و خراپ نییە. بەهەرحاڵ ئەمجارەیان پێمخۆشە باسی فەیلەسوف و عارفێکی گەورەی کورد بکەم کە ئەویش شەها بەدین سوهرەوەردییە. ئەم زانا مەزنە کاریگەریی گەورەی بەسەر فیکری جیهانەوە هەیە، بەتایبەتی لایەنی تەسەوف و عیرفانییەوە، داهێنانی گەورەی کردووە، بەڵام لە هەمووی ناخۆشتر ئەم فەیلەسوف و عاریفە مەزنە بە فەرمانی سەڵاحەدینی ئەیوبی دەکوژرێت.

بەداخەوە کوژرانی سوهرەوەردیی و توندڕەویی لە دژایەتییکردنی شیعە مەزهەبەکان لە ناوچەکە، بە دوو خاڵی خراپی سەردەمی فەرمانڕەوایی ئەم سەرکردە کوردە دادەنرێت.

دیارە ئەم پیاوە مەزنەی خۆرهەڵات نەک تەنها لای جیهانی ئیسلامی، بەڵکو لە خۆرئاوا و تەواوی جیهاندا مایەی گرنگی پێدانە، بەتایبەتی بۆچوونەکانی ل□ بارەی «مر□ق»□و□. لەهەمانکاتیشدا شێوازی مردنەکەشی، هێندەی تر سەرنجی خوێنەرانی راکێشاوە و ئەویش وەکو سوکرات، بە شەهیدی رێگەی فیکر و فەلسەفە دادەنرێت.

هیچ فەیلەسوف و زانایەکی خۆرهەڵات هێندەی سوهرەوەردی کاریگەریی گەورەی ل□ب□واری فیکرو مەعریفەدا بەجێنەهێشتووە، گرنگییەکەی لەوەدایە لەو سەردەمەدا کە سوهرەوەردی باسی کۆمەڵێک بابەتی گرنگی کردووە کە چ لەلایەن زانایانی ئایینی و خەڵکی عەوام و دەسەڵاتدارانەوە، بە حەرام دانراوە. هەر لەسەر وتنی هەقیقەتیش ئەم کەڵە فەیلەسوفە گیانی دەکاتە قوربانی.

لێرەدا هەوڵ دەدەم لە رێگەی دوو وتارەوە باسی ئەم کەڵە فەیلەسوفە بکەم، لە بەشی یەکەمدا زیاتر باسی بنەما فکرییەکانی دەکەم، لە بەشی دووەمیشدا زیاتر باسی ژیانی شەخسی دەکەم، ئەوەش لە رێگەی باسکردنی رۆمانی «قەلەندەر و قەڵا «لە نووسینی نووسەری ئێرانی «یەحیا یەسریبی» کە کاک ئازاد بەرزنجی لە فارسییەوە وەریگێڕاوەتە سەر کوردی، ئەم رۆمانە زیاتر باسی ژیانی شەخسی دەکات، زۆر بە جوانی وێستگەکانی ژیانی سوهرەوەردی باسکردووە.

بەو هیوایەی ئەم وتارەی ئێمەش کەمێک زانیاریی بە خوێنەرانی کورد

بەخشێت.

منداڵێکی زیرەک و بەتوانا

سوهرەوەردی ناوی تەواوەتی یەحیا حەبەش ئەمیرک سوهرەوەردییە لە ساڵی 1154 ز لە سوهرەوەرد لە هەرێمی زەنجانی ئێران لەدایکبووە، لە ساڵی 1191ز بە فەرمانی سەڵاحەدینی ئەیوبیی سزای مردنی بەسەردا دەسەپێنرێت، ئەمەش لە پاش دادگاییکردنی لەلایەن کۆمەڵێک لە زانایانی ئایینی کە تۆمەتی کافریی و دەرچوون لە ئاینی ئیسلامی بۆ هەڵدەبەستن.

پاشان دەخرێتە زیندانەوە بۆ ماوەی هەفتەیەک نان و ئاوی نادەنێ ئیدی بەو هۆیەوە گیان لەدەستدەدات و دەبێتە قوربانیی دەستی دواکەوتوویی.

دواتر زانایانی ئایینی دەیان ئاو ناخواتەوە و باوەڕ ناکەن و دەڵێن پێدەچێت زاهیر شا کوڕی سەڵاحەدینی ئەیوبی کە والی حەلەب بووە، شاردبێتییەوە، چونکە ئەو هاوڕێی سوهرەوەردی بوو، نەیدەویست سزای بدات، بۆیە دەچن لە قەڵاکە جەستە بە گیانەکەی دەردەهێنن و بەدیار چاوی خەڵکەوە لە سێدارەی دەدەن.

سوهرەوەردی، حەبەشی باوکی دەیخاتە حوجرەی مزگەوتەوە، بەڵام هەر زوو زیرەکیی و بەتوانایی ئەم منداڵە دەردەکەوێت، حەزی خوێندن تێیدا رۆژ لە دوای رۆژ زیاتر و زیاتر دەبێت، هەربۆیە لە تەمەنی 10 ساڵیدا باوکی دەینێرێت بۆ شاری مەراغە و لەوێندەر لەسەر دەستی شێخ مەجدین جیلی فێری قورئان و حەدیس دەبێت و یاساکانی نەحو و سەرف فێر دەبێت، ئەمەش دەبێتە سەرەتایەک و کلیلێک بۆ کردنەوەی دەرگای مەعریفەت بۆ ئەم منداڵە 10 ساڵییە.

دوای ئەوەش زانا و بیرمەندی ئیسلامی شێخ فەخرەدینی ماردینی دەبینێت، لەسەر دەستی ئەویش فێری زانست و فیکر و فەلسەفە دەبێت و دەرگای هزری فەلسەفی بۆ دەکاتەوە.

کاروانی خوێندن و زانست و فێربوونی لێرەوە بە تەواوەتی دەستپێدەکات و دەچێتە ئەسفەهان و حەلەب و دیمەشق و تەواوی وڵاتانی خۆرهەڵات دەگەڕێت و تا دواجار لە شاری حەلەب لە باکووری سوریادا دەگیرسێتەوە.

لێرەش بە فیتی کۆمەڵێک زانای کینە لەدڵ، تۆمەتی دەرچوون لە ئایین و کافریی بۆ دەردەکەن و بە کوشتی دەدەن.

ئاسۆی گشتی فیکری سوهرەوەردیی

دەتوانین بڵێین سوهرەوەردی لە یەک کاتدا عاریف و فەیلەسوفێکی بەتوانا بووە، لە ژیانیدا خۆی بە کۆمەڵێک بابەتی گرنگەوە سەرقاڵ

کردووە، لە پێش هەمووشیانەوە مەسەلەی مادە، بوون، جەستە، وێنە، زەمەن، جووڵە و گۆڕانکاریی، زانستی دەروون شیکاریی، هەروەها باسی مەسەلەی دەناودەنکردنی جەستە و رۆحی کردووە و گرنگیی زۆری بە ناخ و جەسەتەی مرۆڤ داوە.
لە بواری میتافیزیکیشدا گرنگی بە مەسەلەی «تاک و کۆ» داوە. لە کۆتایی ژیانیشیدا، قسەی تایبەتی هەبووە لەبارەی دوایین پێغەمبەرەوە «خاتم الانبیاء» کە ئەمەش تووشی کێشەی گەورەی کرد و نەیارانی زۆر بۆ خراپی لە دژی بەکاریانهێنا.
هەروەها گرنگیی زۆری بە فیکر و فەلسەفەی پێش خۆی داوە بەتایبەتی ئەفلاتون و ئەرستۆ و تەواوی فەیلەسووفانی یۆنانی کۆن.
سوهرەوەردی پێی وابوو کە فیکری ئایینی و دونیایی هاوسەنگ بوون، لەهەمان کاتیشدا یەکەم زانا و بیرمەندی ئیسلامییە کە پاش ئەوەی ئیمام غەزالی بە تەواوەتی عەقڵ و فەلسەفەی حەرام کرد و داوایکرد کەس توخنی فەلسەفە نەکەوێت، بەڵام سوهرەوەردی دژی دەوەستێتەوە و دووبارە گرنگی بە فیکر و فەلسەفە دایەوە. لە هەمووشی گرنگتر سوهرەوەردی پێی وابوو راستە عەقڵ گرنگە، بەڵام هەموو شتێکیش نییە و نابێت تەنها پشت بە عەقڵ و ناخی خۆمان ببەستین، بەڵکو دەبێت هەوڵیش بدەین خۆمان فێری شتی نوێ بکەین، ئەوەش لە رێگەی خوێندنەوەوە دەستمان دەکەوێت، هەر ئەمەش وای لێکرد هەم «فیکری باطنی» ئەفلاتونی قبوڵ بێت، هەمیش فیکری مەشائیی «عەقڵانییەت»ی ئەرستۆی قبوڵ بێت.
لە هەمووشی گرنگتر ئەو تەسەوف و فەلسەفەی تێکەڵ بە یەک کرد و لەمەشدا حیکمەتی ئیشراقی لێ بەرهەمهێنا، کە یەکێکە لە داهێنانە گەورەکانی بواری تەسەوف لە مێژوودا.
ئەو زیاتر جەختی لە «نور – رووناکی» ناخی مرۆڤ دەکردەوە، ئەو رووناکییەی کە دەبێتە رۆشنکەرەوەی جەستە و رۆحی مرۆڤ.

حیکمەتی ئیشراق

زۆرجار سوهرەوەردی بە «شێخی ئیشراق» ناوی دەبەن، ئیشراق بە مانا فیکرییەکەی زیاتر دەچێتە قاڵبی تەسەوف و عیرفانییەوە، جگە لەوەش تەواوی بۆچوونەکانی لەبارەی ئیشراقەوە لە کتێبی «حكمة الاشراق» بە روونی باسکردووە، کە یەکێکیشە لە کتێبە گرنگ و پڕ بایەخەکانی و لەم کتێبەیدا تەواوی فیکرو بۆچوونەکانی باسکردووە، ئەمەش زیاتر پشت بەم کتێبە دەبەستین.

نوور – رووناکی

سوهرەوەردی باوەڕی تەواوی بە ئیشراق یان مەسەلەی « نور-

رووناکیی» ناخی مرۆق هەبوو. هەر ئەمەش دەبێتە کرۆکی سەرەکی فیکر و فەلسەفەکەی.

حیکمەتی ئیشراق ئاماژەیە بەو رووناکییەکەی کە لە ناخی نەفسە مردووەکاندا هەیە و لە رێگەی ئەو رووناکییەشەوە ناخی مرۆق رۆشن دەکرێتەوە و دواجاریش دەگاتە دوایین لووتکەی رۆشنایی یان نوری باڵا، ئەوکاتەی کە مرۆق لە رێگەی تێڕامانی رۆحیی و فێربوون و لێکۆڵینەوەوە دەگاتە ئاستی کامڵبوون و تەواوی جەستە و ناخی بەو رووناکییەوە رۆشندەکرێتەوە. ئەمەش حاڵەتێکی تایبەتە لە عیرفانی خۆرهەڵاتیدا هەیە و هەرکەس و ئایینێک، ناوێکی لەم ئاستە یان قۆناغە ناوە کە مرۆق پێی دەگات، بەڵام سوهرەوەردی بە «ئیشراق» وەسفی کردووە، لەلای ئەو، ئەوانەی بەم قۆناغە دەگەن زۆر دەگمەنن.

جێگەی ئاماژەیە لە ئایینەکانی زەردەشتی و بودایی و هیندۆسییەکانیش، باسی ئەم ئاستەی مرۆق دەکەن و بە دوایین حیکمەت و تێگەیشتنی مرۆقی دادەنێن، لای بودییەکان حاڵەتی نیرفانای پێدەڵێن و هیندۆسییەکان «سامادی» پێدەڵێن، کە مانای گەیشتنە بە دوایین قۆناغیی عیرفانیی و بەهای باڵا. ئەمەش یەکێکی ترە لە کاریگەرییەکانی هزر و فیکری خۆرهەڵاتی بەسەر سوهرەوەردییەوە.

رووناکی و تاریکی

سوهرەوەردی پێی وابوو کە رووناکی سەرچاوەی سەرەکی هەموو بوون و مەعریفەیەکە و لە هەمان کاتیشدا ئەسڵی هەموو شتێکە. ئەمەش بە جەدەلییەتی « رووناکیی و تاریکی» دەبەستێتەوە، هەرئەمەش دەبێتە کرۆکی سەرەکی بیرکردنەوە و نووسین و تێڕامانەکانی.

عەقڵی نەمر و رووناکی

سوهرەوەردی قسەی لە بارەی عەقڵی نەمر و رووناکییەوە کردووە، ئەو پێی وابوو کە مەشخەڵی ئاگری هەقیقەت کاتێک لە ناخی مرۆڤکدا دادەگیرسێت، کە ئیتر بە تەواوەتی گەیشتبێتە لوتکە و کەماڵی خۆی، ئەمەش تەنها لە دەستەبژێرێکی کەمی زانا و عاریفەکاندا دەردەکەوێت، کە پێغەمبەری ئیسلام بەم حاڵەتە گەیشتووە.

عەقڵی سوور

چەمکێکی تر کە سوهرەوەردی دایهێنا» عەقڵی سوورە»، لەمەشدا مەبەستی لەو عەقڵەیە کە پەیوەندیی بە مێژووەوە هەیە و لە رووداوە مێژووییەکاندا گەشە دەکات، پێشی وایە کە رەنگی « سوور» لە دەرەنجامی تێکەڵاوبوونی رەنگی رەش و سپی دروستبووە. ئەو عەقڵەی کە مرۆق هەیەتی، رەنگی سپیی و نورانییە، بەڵام کاتێک ئەم عەقڵە دەکەوێتە ناو دەڵەی تاریکیی رەش و دۆزەخی مێژوو، ئەم عەقڵە سپییە

دەگەڕێت بۆ عەقڵەکی سوور. دیارە لەمەدا کەوتۆتە ژێر کاریگەریی فیکری ئەفلاتون، چونکە ئەو پێی وابوو مرۆق دەتوانێت لەناخی خۆیدا بۆ دوای وەڵامی هەموو پرسیارەکاندا بگەڕێت و دەستی دەکەوێت.
جێگەی ئاماژەیە یەکێک لە کتێبە باشەکانیشی بە ناونیشانی « عەقڵی سوور»ە. لەم کتێبەدا بە تەواوەتی شرۆقەی ئەم چەمکەی کردووە، کە بە یەکێک لە چەمکە تەسەوفە گرنگەکانی سوهرەوەردی دادەنرێت.

جەستە

بابەتێکی گرنگی تر کە سوهرەوەردی قسەی لە بارەوە کردووە مەسەلەی جەستەیە، سوهرەوەردی پێی وابوو کە جەستە لە دوو رەگەزی سەرەکی پێکدێت» کرۆک و شێوە» ئەم دوو رەگەزەش جەستەیەکی سروشتی دروست دەکەن، ئەم دووانەش لە مادە و جەستەی فەرخواز دروست دەبێت. پێشی وابوو کە جەستە هەموو ئەوانە دەگرێتەوە کە هەستی پێدەکەین، ئەوەشی لە رێگەی هەستەوەرەکانەوە هەستی پێناکەین، لای ئەو گرنگ نەبوون.
هەر لە هەمانکاتیشدا ئەو پێی وابوو ئەو وێنەیەی کە ئێمە لە بارەی شتەکەوە دەیبینین ئەوە تەنها شکڵی شتەکەیە، ئەو بە وێنەی جەستەیی ناوی دەبات. هەربۆیە لای ئەو جەستە لە کرۆک و شێوە پێکهاتووە، ئەمانەش گوزارشت لە فیکریی هیولیی و فیکری فەرخوازیی دەکاتەوە.
«هیوالی چەمکێکی ئەرستۆیە بۆ پێناسەکردنی شتێک، کە زیاتر مانای شێوە یان مادە دەگەیەنێت، بە یەکێکش لە چەمکە گرنگەکانی فیکر و فەلسەفەی ئەرستۆ دادەنرێت». لەمەدا زیاتر سوهرەوەردی کەوتۆتە ژێر کاریگەریی فیکری ئەرستۆوە.

بینینی شتەکان

لە بارەی هەستی بینینی شتەکانیشەوە سوهرەوەردی خاوەنی تێزی خۆیەتی، ئەو پێی وابووە بینین رووناکییەک نییە کە لە چاوەوە دەربچێت، وێنەیەکەیش نییە کە لە چاوەوە کێشرا بێت، کاتێک مرۆق شتێکی دەرەکی دەبینێت، لە ناخیدا کە ئەو ناوی لێناوە « نەفسی ناطق، نەفسی بگە» بۆچوونی پێشوەختی خۆی لەبارەی ئەو شتەوە هەیە. هەربۆیە دەڵێت: «ئەو شتەی کە ئێمە لە جیهانی دەرەکی دەیبینین، جیاوازە لەو بینینەی کە لە ناخماندا دەیبنین، چونکە هەریەکەیان جیهانی تایبەت بە خۆیان هەیە. ئەوەی کە ئێمە لە جیهانی دەرەوە دەیبینین، گوزارشت لە شکڵی دەرەکیی شتەکان دەکات، بەڵام ئەوەی تریان لە رێگەی پەیوەندیکردن بە رۆحەوە دەستمان دەکەوێت.

جووڵە و گۆڕانکاریی

سوهرەوەردی یەکێکە لەو فەیلەسوفە دەگمەنانەی خۆرهەڵات و جیهانی

ئیسلامی کە باسی جووڵە و گۆڕانکاریی کردووە، کە ئەم دوو پرسەش بە دوو پرسی گرنگی فیکر و فەلسەفە دادەنرێت و زۆرکەم کەس قسەی لەبارەوە کردووە. سوهرەوەردی پێی وایە گۆڕێنی وێنەی سەرەکی شتێک کاتێک بە وێنەیەکی تری سەرەکی یان جەوهەریی، کارەکە گوزارشت لە ڕۆحی بەرگریی ئەو شتە دەکات، هەروەها پێی وابوو کاتێک ڕەگەزێک دەگۆڕێت بە ڕەگەزێکی تر، دەبێت ئەو ڕەگەزە لە بنەمادا قابیلییەتی گۆڕانکاریی تێدا بێت.

زانستی دەروونناسیی

خاڵێکی گرنگی تر کە سوهرەوەردی کاری لەسەرکردووە و لەچاو زانا و فەیلەسوفانی تری خۆرهەڵاتی پێشەنگ بووە، قسەکردن بووە لەبارەی دەروون و ناخی مرۆڤ کە پاشتر بە زانستیی دەروونناسی دەناسرێت. ئەو لەم بوارەدا کۆمەڵێک شیکاریی زۆر وردی هەیە. لەبارەی ناسینی ناسنامەی مرۆڤەوە، سوهرەوەردی دەڵێت: «مرۆڤ ناتوانێت ناسنامەی خۆی ئاشکرا بکات لە ڕێگەی بەهای باڵاو وێنەوە، چونکە هیچ کام لەو دووانە جا گشتی بن یان تاک بن، یان بابەتیی بن یان دەرەکیی، لە ناسنامەی مرۆڤەوە دوورن و نامۆن پێی و ناشبنە سەرچاوەی ویژدان یان (من) ی مرۆڤ».

ئەمەش بە تەواوەتی لە کتێبی (کتاب التلويحات) ئەم باسە دەروونانیانەی کردووە. لەم بارەیەوە دەڵێت: «من کاتێک سەیری خۆم دەکەم، تەنها بوونی خالیس و خۆپەرستی خۆم دەبینم».

ئەو پێشیوایە مرۆڤ کاتێک دەتوانێت بە تەواوەتی ناخیی خۆی ببینێت، تەنها لەڕێگەی چاودێرییکردن و کۆنترۆڵکردنی حەز و هەوەسەکانی نەفسییەوە دەبێت. پێشیوایە کە نەفس شتێکە توانای قسەکردنی هەیە و بگەیە، ئەوەش لە دەرەوەی ئەوەوەیە، گوزارشت لە بوونێکی پوخت و خودی تایبەتی دەکات.

هەروەک پێیوایە کە نەفسی ناتیق «بگە» خەلیفەی خودایە لەسەر زەویی، نەفسیش لە عەقڵی گشتی دروست دەبێت و پەیوەندییەکی سەربەخۆی لەگەڵ بەشەکانی تری جەستەدا هەیە.

ئەو پلەیەکی باڵای هەیە لەناو جەستەی مرۆڤدا و بەشەکانی تری جەستەش ڕووناک دەکاتەوە.

دیارە لەبارەی ناسینی ناخی مرۆڤەوە زۆر شتی تری وتووە کە لێرەدا تەنها ئاماژەمان بە هەندێکیان کرد.

زیندووکردنەوەی فیکرو فەلسفە لەناو جیهانی ئیسلامییدا

یەکێک لە خاڵە هەرە گرنگەکانی سوهرەوەردی ئەوەیە، کە دووبارە فەلسەفەی گەڕاندەوە بە ناو فیکری ئیسلامی، لەپاش ئەوەی ئیمام

غەزالی بەتەواوەتی فەلسەفەی حەرام کرد و داوای لە زانایانی ئایینی کرد کە خۆیان لە فەلسەفە بەدوور بگرن، هیچ زانایەکی ئیسلامی نەیوێرا خۆی لە قەرەی فەلسەفە بدات، بەڵام سوهرەوەردی دەستی بە کڵاوەکەی خۆیەوە نەگرت و بەرەو بای فەلسەفە ڕۆیشت، ئەو دووبارە خۆی بە فەلسەفەوە خەریکردەوە بەتایبەتی فەلسەفەی یۆنانی لەپێش هەمووشیانەوە ئەفلاتون و ئەرستۆ. ئەمەش بە بڕوای زۆرێک لە مێژوونوسان بە گرنگترین کاری سوهرەوەردی دادەنرێت، هەرچەندە لەبەر ئەم کارەشی بوو بە قوربانی لەلایەن هەڵگرانی فیکری دواکەوتوویی و خەڵەی بەغیلانەوە گەڵەکۆمەکەی لێکرا و لە کۆتاییدا سزای مەرگیان بەسەردا سەپاند.

تێکەڵکردنی فەلسەفە و عیرفان

خاڵێکی جوان و داهێنەری تری سوهرەوەردی ئەوەیە کە ئەو فەلسەفە و عیرفانی تێکەڵ بە یەکتری کرد، ڕاستە پێشتر چەند هەوڵێکی زۆر درابوو لەلایەن فارابی و ئیبن سیناوەو فەلسەفەی ئیشراقییان گەیاندبووە ئاستێکی باش، بەڵام کەسیان ئەو ئازایەتییەی ئەویان نەبوو بە ئاشکرا ئەم کارە بکەن. وەکو ژنە نووسەری عەرەبیش ئینعام حەیدورە لە پێشەکی کتێبی « حکمة الاشراق» دا دەڵێت: کاتێک سوهرەوەردی هات، توانی گەشە بە حیکمەتی ئیشراق بدات، کە ئەمەش گۆڕانکارییەکی سروشتی بوو لە بارەی فەلسەفە و تەسەوف. هەروەها ئەو توانی پەیڕەوی دڵ و چاوی باتنی، لەگەڵ پەیڕەوی عەقڵ و تێڕوانین و ئیستدلال تێکەڵ بکات، لەم دووانەش «حیکمەتی ئیشراق» دروست بکات.

دابەشکردنی مرۆڤ بە سێ بەش

سوهرەوەردی مرۆڤی بە سێ جۆری تایبەت و جیاواز لە یەکتری دابەشکردووە کە ئەوانیش بریتین لە :

-1 مرۆڤی عەقڵانیی

-2مرۆڤی نەفسانیی

-3 مرۆڤی جەستەیی

پێشیوایە کە پەیوەندیی نێوان ئەم سێ جۆرە یان جیهانە وەکو پەیوەندیی نێوان سێبەرێکە بە سێبەرێکی ترەوە، هەربۆیە هەموو ئەو هێزانەی کە پەیوەندییان بە جەستەی مرۆڤەوە هەیە، تەنها بریتین لە تارمایی و گوزارشت لە پێگەی بەرزخی مرۆڤ دەکات» بەرزخ چەمکێکی ئایینییە کە زیاتر مانای ئەو قۆناغە دەگەیەنێت لە نێوان ئەم دونیا و ئەو دنیا، ئەمەش زیاتر لەناو فیکری شیعە مەزهەبەکاندا هەیە».

کاریگەریی فیکری یۆنانی بەتایبەتی ئەفلاتون و ئەرستۆ

سوهرەوەردی بە قسەی فەتواکەی غەزالی نەکرد و لە ژیانیدا خۆی بە

خوێندنەوەی فەلسەفەی یۆنانی کۆنەوە سەرقاڵ کرد، بەتایبەتی کارەکانی هەردوو فەیلەسوفی یۆنانی ئەفلاتون و ئەرستۆ، سوودی زۆریشی لەو کارو بەرهەمانەی ئەم دوو کەڵە فەیلەسووفە وەرگرتووە.
ئەفلاتون کاریگەری گەورەی بەسەریەوە هەبوو بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بە « رووناکی ناخی مرۆڤەوە هەیە» خۆشی نکوڵی لەم کاریگەرییە نەکردووە. هەروەکو ژنە نووسەری عەرەب ئینعام حیدوری-ش دەڵێت: «راستە سوهرەوەردی بۆ یەکلاییکردنەوەی بابەتە فەلسەفییەکان زیاتر پشتی بە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز دەبەست، بەڵام لە هەمانکاتیشدا پشتی بە وانە و هەڵوەستە ئەکادیمییەکانی ئەفلاتونیش دەبەست».
سوهرەوەردی پێشی وابوو کە ئەفلاتون ئیمامی حیکمەتە و خاوەنی رووناکییە «نوورە»، هەر ئەویش خاوەنی حیکمەتی زەوقییە.
لەبارەی ئەرستۆشەوە، سوهرەوەردی پێیوابوو کە ئەرستۆ بەتەنها گوزارشت لە فەلسەفە ناکات، چونکە فەلسەفە مانای گەڕان و لێکۆڵینەوە بەدوای هەقیقەت دەگەیەنێت لەهەر شوێنێک بێت. بەڵام لە هەمانکاتشدا زۆر هەگری کار و بەرهەمەکانی ئەرستۆ بوو، تەنانەت جارێکیش لە خەونیدا ئەرستۆ دەبینێت و دەکەوێتە مشتومڕ لەگەڵیدا بەتایبەتی لەبارەی زانست و زەحمەتی لە تێگەیشتن لێی، ئەرستۆش فەرمانی پێدەکات کە تێزەکانی ئەفلاتون بخوێنێتەوە، چونکە پێیوابوو پێویستە مرۆڤ بە ناخی خۆی بگەڕێتەوە لەوەوە بەدوای وەڵامی پرسیارەکاندا بگەڕێت و پشت بە زانستی ناخیی ببەستێت کە ئەمەش دەبێتە سەرچاوەی درککردنی مرۆڤ.
جگە لەم دووانەش زۆر ستایشی فەیلەسوفانی تری یۆنانی کردووە و پێیوایە کە زانستی «مەنتیق» سەرچاوە سەرەکییەکەی یۆنانە و لەوێشەوە خۆرهەڵات فێری ئەم زانستە بووە. پێشی وابوو کە فەیلەسوفی یۆنانی هرمس باوکی هەموو حەکیمەکانە و ئەمبادوفلیس و فیساگۆرسیش، لە ئەفسانە مەزنەکانی حیکمەتی جیهانن.

کاریگەریی فەلسەفەی ئێرانیی و زەردەشتی

خاڵێکی تر کە زۆر لە مێژوونوسان باسی لێوە دەکەن، ئەویش کاریگەریی فکیرو فەلسەفەی زەردەشتییە بەسەر سوهرەوەردییەوە، تەنانەت هەندێک سەرچاوە باس لەوە دەکەن کە بە ماوەیەک لای یەکێک لە موغە زەردەشتییەکان وانەی عیرفانییەتی خوێندووە. ئەمەش لە زۆر فیکر و مەعریفەکانیدا رەنگیداوەتەوە بەتایبەتی ئەوەی پەیوەندیی بە مەسەلەی «رووناکیی و تاریکیی، دەناودەنکردنی رۆح و گەیشتن بە دوایین قۆناغی عیرفانییەت کە ئیشراقە».

هۆکاری سزادانی و کوشتنی

لەبارەی هۆکاری سزادن و پاشان دەرکردنی فەرمانی کوشتنی لەلایەن سوڵتان سەڵاحەدینی ئەیوبی، کۆمەڵێک قسەوباسی جیاواز هەیە. هۆکاری سەرەکی دەگەڕێتەوە بۆ بۆچوونە تایبەتییە فیکریی و فەلسەفییەکانی سوهرەوەردیی، لەوکاتەدا ئەو بۆچونانەی ئەو ببوونە مایەی بێزاریی لای زۆربەی پیاوانی ئایینی، ئەو شتانەی کە ئەو باسی لێوە دەکرد، شتێکی نامۆ بوو بۆ کۆمەڵی ئەوکاتە، ئەم سەرچڵییە فیکریانەش بوونە هۆی دروستکردنی بەرەیەکی گەورەی دوژمنکاری بۆی کە زانایانی ئایینی پێشڕەویان دەکرد.

هۆکارێکی تریش دەگەڕێتەوە بۆ رق و کینە و ئیرەیی پێبردن کە وەکو پیرەمێردی نەمر ناوی لێناون »خۆڵی بەغیلان« ئەمانە رقیان لە سوهرەوەردیی دەبۆوە، چونکە کەسێکی بەتوانا و بلیمەت بوو، هەوادارێکی باشی هەبوو، بەتایبەتی لەناو گەنجاندا، هەروەها لەلای فەرمانڕەواکانیش خۆشەویست بوو، بۆ نموونە زاهیر شای کوڕی سەڵاحەدینی ئەیوبیی زۆر ڕێزی دەگرت و ئەوی بە مامۆستا و پیاوێکی بلیمەت و زیرەک دادەنا، ئەمەش بە دڵی ئەو کۆمەڵە زانا ئایینیانە نەبوو، کە دەیانویست تەنها خۆیان لە کۆشکی پادشا بن و خەڵکی تر نەیەت.

لایەنێکی تر پەیوەندیی بە سیاسەتیی ئەوکاتی دەوڵەتی ئەیوبییەوە هەبوو، لەوکاتەدا سەڵاحەدینی ئەیوبی لە جەنگێکی گەورەی ناوخۆیی و دەرەکییدا بوو. لە ناوخۆدا دژی هەموو شیعە مەزهەبەکانی خۆرهەڵات دەجەنگا، لە دەرەوەش دژی دەوڵەتە مەسیحییە ئەوروپییەکان و ڕووبەڕووی هێرشی «خاچپەرست!»ان ببۆوە. شاری حەلەبیش شارێکی سەرسنوور بوو، سەلاحەدینی ئەیبویش نەیدەویست زانا و پیاوە ئایینییەکانی لێ تووڕە بێت، دەیویست ئەوان پشتگیریی تەواوی بکەن بۆ ئەم جەنگە نەبڕاوانەی لە دژی شیعە مەزهەبەکان و خاچپەرستەکان لە ئارادابوو.

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا فەرمانی کوشتنی، کارێکی خراپ بوو زەرەری گەورەی لە فیکر و فەلسەفەی ئیسلامی داوە، جگە لەوەش خاڵێکی ناشیرین و قێزەونی بۆ ساڵانی فەرمانڕەوایی سەڵاحەدینی ئەیوبی دروستکردووە.

کتێب و بەرهەمەکانی

سوهرەوەردیی لەپاش خۆی کۆمەڵێک بەرهەمی فیکریی و ئەدەبیی گەورەی بەجێهێشتووە، نزیکەی 50 کتێب و دەستنووی لەدوای خۆی بەجێهێشتووە، بە هەردوو زمانی فارسیی و عەرەبی نووسیویەتی. بەداخەوە هیچ دەستنووسێکی بە زمانی کوردی نییە، ئەمە لەکاتێکدایە زۆربەی

سەرچاوەکان بەتایبەتی فارسییەکان باس لە کوردبوونی ئەم فەیلەسوفە دەکەن.
بەگشتی بەرهەمەکانی باس لە عیرفان و تەسەوف و فیکر دەکەن، بەتایبەتی دوایین بەرهەمەکانی لە پێش هەمووشیانەوە «حیکمەتی ئیشراق» ، بە یەکێک لە کتێبە بەهێزەکانی دادەنرێت. هەرچەندە خۆی داوایکردووە ئەم کتێبە بە دەستەبژێر بێت و کەسیک کتێبەکانی پێشتری نەخوێندبێتەوە، ئەم کتێبەش بخوێنێتەوە لێی تێناگات، یان لە مانای کتێبەکە تێناگات.

دەرئەنجام

بەدڵنیاییەوە ئەمڕۆ لە جیهاندا گرنگی زۆر بە فیکرو فەلسەفەی ئەم کەڵە فەیلەسووفە دەدرێت و خۆشبەختانەش لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا بەتایبەتی لە باشووری کوردستاندا، خەڵکانێکی زۆر خۆیان بە فیکر و فەلسەفەی سوهرەوەردییەوە سەرقاڵکردووە، بەدوای کتێب و بەرهەمەکانیدا دەگەڕێن، ئەمەش گوزارشت لە راستیی و دروستی بۆچوونەکانی سوهرەوەردی دەکات، چونکە ئەمڕۆ کەس جەلادەکان، یان ئەو زانا ئاینییانەی کە دژی دەوەستانەوە و پیلانیان لە دژی دەگێڕا ناناسێت و مێژوو ناوی ئەوانەی تۆمار نەکردووە، تاکە ناو کە هێشتا بە رووناکیی و نەمریی ماوەتەوە، سوهرەوەردیی عاریف و فەیلەسوفە.
لەهەمان کاتیشدا هیوادارم ئەزموونی سزادان و کوشتنی سوهرەوەردیی ببێتە ئەزموونێکی باش بۆ دەسەڵاتی کوردیی بۆئەوەی ئەو هەڵەیەی سەڵاحەدینی ئەیوبی دووبارە نەکەنەوە، چونکە هیچ کاتێک دەسەڵاتداران چەندە بەهێزیشبن ناتوانن ئازادیی خەڵکی بەتایبەتی نووسەران لەناوبەرن و نووسین و بەرهەمە فیکرییەکانیان بسووتێنن، چونکە فیکر تاکە شتە کاتێک چووە سەر کاغەز، هیچ دەسەڵاتێک ناتوانێت بیسڕێتەوە.
دیارە قسەکردن لەبارەی عاریف و فەیلەسوفێکی مەزنی وەکو سوهرەوەردی زۆری دەوێت، من تەنها لەرێگەی ئەم وتارەوە دەمویست تیشکێک بخەمە سەر فیکرو فەلسەفەی ئەم کەڵە فەیلەسوفە مەزنەی کورد و خۆرهەڵات و جیهان، بەو هیوایەی خوێنەرانی کورد، بەرچاوڕوونییەکی باشیان هەبێت لەبارەی ئەم فەیلەسوف و عاریفە گەورەیەوە.

سەرچاوەکان :

-1شهاب الدين السهروردي. حكمة الاشراق. مراجعة و تقديم: إنعام حيدورة. دار المعارف الحكيمة. 2010
-2المنطق الإشراقي عند شهاب الدين السهروردي، محمود محمد علي. دار

مصر العربية للنشر و التوزيع.1999
-3محمود محمد علي. السهروردي المقتول.. رائد المنطق الإشراقي.
www.almothaqaf.com
4- یەحیا یەسریبی. قەلەندەرو قەڵا. وەرگێرانی لە فارسییەوە : ئازاد بەرزنجی. ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە. 2021

گ□قاری نما ژمارە 52

بۆ خوێندنەوەی ژمارە 52ی گ□قاری نما کلیکی ئێر□ بکەن..

Nma52Download

گرنگی ئەدەبی هەجوو.. نووسینی: هاوڕێ خالید

کاتێک دەتەوێت هەندێ تابۆ و بابی□تی پیرۆزکراو و یاساغ و بق□ کراوی بە قسە لەسەرکردن، کە پەیوەندیدارن بە کەشی گشتی و هاوکات بەهایەکی نزمی ئاکاری و مر□قی و فەرهەرهەنگییان هەیە، ڕەخنە بکەیت، کاریگەرترین و خێراترین کەناڵ، سەکۆی ئەدەبە کە شێوازی□کی کاریگەری چێژبەخشی خاتر گیراوی هەیە، بۆیە زۆرترین جار فەزای ئەدەب باشترین و گونجاوترین پەناگەیە. لە کۆنتێکستی دەقدا، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، لەڕێگەی شاردنەو□ ل□ه نێو زمان و بەکارهێنانی ڕەمزی ئەدەبی و بارگاویکردن بە تەنز و توانج و تەوسەوە، تاکو چۆنایەتی و فوڕم و ئیستاتیکای ئەدەبی بەرز بکرێتەوە، ئاستی ئەدەبی و چێژوو کاریگەرییەکەی بەهێزتر دەبێت. وە بۆ ئەوەی ئامانجەکەی بپێکێت، دەبێت تا ئاستی تابۆکە هەڵکشێت، بەڵکو بەرەو ژوورتریش و تاوەکو گەیشتنە سەر تۆقی سەری و لەوێوە هەڵیوەشێنی. دەبێت کاریگەریی دەڕبڕینەکە هێندە ب□ه□□ز و چێژ بەخش بێت، ڕماندن و لەبار یەک دەرهێنانی تابۆکە لە خۆیا ون بکات.

ڕێژەی چەندایەتی چێژەکەی بگاتە سەرووی چێژە تابۆییەکان و جارجار ببێتە شوێنگرەوەشی… وەکو چۆن شکسپیر کردوویەتی لە بازرگانەکەی ڤینسیا بە پیشاندانی عەقڵی پەتی ئابوری جوولەکان، وەک دانتی لە کۆمیدیای خواوەند کردوویەتی، ئۆرێل لە مەزرای ئاژەڵاندا،
بەو پێیەی ئەدەب هەوادارێکی پان و پۆڕو بنکەیەکی فروانی جەماوەری هەیە، ئەوا زۆر گونجاو و دەستدرێژە بۆ ئەم کارانە، چونکە سەری ئەدەب لوسترین و ناسکترین زمان و هاوکات قبوڵکراوترینیشی هەیە، وەکو کێژۆڵەیەکی چواردە ساڵان، حەشاماتێک بە دەوری مەکرەکانییەوە وەستاون.
دەتوانین ئەدەب بکەینە نوێنەر و زمانحاڵی هەموو بار و دۆخێک، لە سەدەی بیست پابلۆ نێرۆدای شیلی، توانی لە ڕێگەی شیعرەوە زیاتر لە نیوەی گەنجەکانی شیلی چەکدار بکات.
قانیع و بێکەس، بە یاخی بوون لە سیستەمی سیاسی و نەریتی سوننەتی و سواو، ناڕەزاییان دەربڕیووە و ئەدەبیان کردۆتە زمانحاڵی هەڵوێستەکانیان. یاخود شێخ ڕەزا، کە لە کەتایدا وەک نموونەیەکی دیار لەسەری دەوەستم، یاخود محەمەد ماغوت، توانج لە عادات و نەریتە خێڵەکییە عەرەبییە قەبەلییەکان دەدات، لە ڕێگەی هێرشکردنە سەر کەی جنس و نەژادی عەرەب و بەکارهێنانی وشەی زبر و کەرستە و وشەی سێکسی. یان چارلس بۆکۆڤسکی و زۆرانی تریش…
فەزای ئەدەب، هێندە پان و پۆڕە و کراوەیە، لەڕێگەی لێزانی و شارەزابوونی تەکنیکەکانییەوە، بچوکترین منداڵ دەتوانێت نوزەنوز و گازاندەکانی خۆی بکات بە گەورەترین شاکاری ئەدەبی جیهانی. نەتەوە یەکرتووەکانمان لە بەدەنگ بێنە یاخود ئەنجلینا جولییەکانمان لە بێنەتە سەر خەت!
وە هاوکات دیووە نەگەتیڤەکەی ئەدەب ئەوەیە، ئامرازێکی ترسناکیشە بۆ چەواشەکردن و چاوبەست کردنی خەڵکی عەوام و لە دروستکردنی مەعریفەی هەستەکی و ناخەکی ناڕاست، کە ئەمە دیدە ئەفڵاتۆنییەکەیە. هاوکات زۆرترین جارەکانیش سەکۆیەکە بۆ دەربڕینی هەڵوێست و دنیابینییەکان بەرامبەر بە وجود و بەرامبەر بە ئەوانیتر.
لەم نێوەندەدا شێوازی داشۆرین یان هەجوو، شێوازێکە لە شێوازەکان، کە تیایدا ئەدیب گوزاشت لە توڕەیی و هەڵوێستە هەستەکی و نەستەکی و ناوەکییەکانی خۆی دەکات، سەبارەت بە دیاردەیەک و هەڵوێست وەردەگرێت، بەشێوازێکی گاڵتە ئامێزانە ڕەخنەی دەکات و لە ڕێگەی (خوازە)ی ئەدەبی و بەکارهێنانی وشە و گوزارەی سێکسی و ئیرۆتیکی وروژێنەر، کە وەزیفەیەکی تریان پێدەدات هەڵوێستەکەی دەگەیەنێتە لوتکە. وەک دەڵێن(هەر بە پاوە بزگۆی لەبەرا ناهێڵێت) وەکو تازە زاوایەکی سوێ بووەوەی کوێرایی داهاتوو، بابەتەکە لاقە دەکات، بە

ئامانجی پیشاندانی قێزەوەنییەکانی دەکەوێتە لێدان و داشۆڕینی.
لە ڕاستیدا شێوازی هەجوو شێوازێکی بێ (بەد) ئەدەبانە، یان بەد ئەخلاقانە نییە، مادام شاعیر ئەو کەسەیە، دەتوانێت پێی بە دیووە شاراوەکانی شتەکان ببات، کەواتە شعور و درکێکی وردو قوڵی هەیە، ئەوا سنووری نێوان بەد ئەدەبی و بە ئەدەبی باشتر دەناسێت. لە سادەترین دەربڕیندا، دەتوانین بڵێین هەڵویستێکی توندە هاوکات هەزەلیانە و کاریگەر، وەک پەرچەکدار لە فۆڕمێکی ئەدەبیدا دادەڕێژرێت، کە گوزارشتە لە کاردانەوەی شعوری ناوەکی، نووسەر کە بەر هەستەوەرییەکانی دەکەون.
یەکێک لە دیارترین نموونەکان کە نمایندەی ئەم فۆڕم و ستایلە لە ئەدەبی/شیعری کوردی دەکات، شێخ ڕەزای تاڵەبانییە. بێگومان هەبوونی ئەم ستایلە، لە ئەدەبدا، گرنگ و پێویستە، لە گریمانەی نەبوونیدا، بێشایی و کەلێنێکی گەورە لە ئەدەبی کوردی دروستدەکات، چونکە ئەم ستایلە مۆرکێکی نێونەتەوەیی و جیهانی هەیە، لەلای هەموو میللەتان دەبیندرێ. سەبارەت بە شێخ ڕەزا بۆ ئێمەی کورد، وێڕای ئەوەی شاعیرێکە، دیاردەیەکی ئەدەبیشە، لە هەمانکاتدا. مرۆڤ ناتوانێت سەرسام نەبێت بەوەی، کە چۆن توانیوویەتی و وێراوە ئەو هەموو خەسڵەت و ئەدەبیاتە دژ بەیەکانە کۆبکاتەوە، و ئەدەبی پڕ بنوسێت! گومان لەوەدانییە کە بۆ شێخ و شێخ زادە، یا مەلایەک ئابڕووبەرانەیە لە چاوی عەوامی نەخوێندەواردا، هەر خۆی دەبێتە بابەتی توانج، هاوکات ستایشکراو و بەرزە بەهایە، لە نێو کۆڕ و دیوانی ئەدەبیاتی کوردی و جیهانیشدا بەوەی کە توانیویەتی لە ڕێگەی نەرێ ((نفی))کردنی نەریت و نۆرمە قیزەونە خێڵەکییەکان و بەها نزمە گەردوونییەکان، کاڵفامی مرۆڤی کورد لە ئاستێکی بەرزی ئەدەبیدا، توانج و تەشەر بدات و ڕەخنەبارانی بکات.
شایەنی باسە لە ڕووی سایکۆلۆجییەوە، زمانی توانج و تەوس و بەکارهێنانی وشە و گوزارەی سێکسی و ئیرۆتیکی، توانای کاریگەرییەکی قوڵتر و دوور مەوداتری هەیە، بە هۆکاری ئەوەی وشەکانی هەڵقوڵاوی ناو ژیانی ڕۆژانە و بازاڕن، بەڵام وەزیفەیکی نوێی پێدەدرێت. ئەوا هەموو کات لە زهنی خەڵک ئامادەگیی هەیە، خەڵک هەموو کات دێرەکانیان لەسەر زارە و دەیڵێنەوە، بەڵام سەرەڕای ئەمانەش، دیووی شاراوەی ئەم جۆرە ستایلە پڕە لە تەکنیک و ڕەموز و کۆدی ئەدەبی و پەیام و بەهای بەرزی گەردوونی، ئەدیب هەروا هەڕەمەکی و بێ سەروپا وشە خەرج ناکرێت و بەکارنابرێت.

نووسینی : هاوڕێ خالید

فلاشباک..10.. ستیڤان شەمزینی

لە دەفتەری بیرەوەریی رۆژانەوە

ستیڤان شەمزینی
بەشی دەیەم

ئێستا کاتژمێر 7ی ئێوارەیە "رۆژی 1998-4-18". لە بارەگای کۆمیتەی رابەری حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی لەگەڵ کۆمەڵێک هاوڕێ وەستاوین، لەوانە "شاهۆ عێراقی، ئەحمەد حەمەفەرەج، ئاسۆ عوسمان، سروود خالید" و هەندێکی تریش. دەمان تەنگە و خەفەتباری لە دەستدانی هەردوو هاوڕێی سەرکردە "شاپور عەبدولقادر" و "قابیل عادل"ین. چوار رۆژ پێش ئێستا من لە هەولێر بووم و ساتێکی زۆر لەگەڵ هاوڕێ "شاپور" دانیشتم.
ئەم عەسرە، نزیکەی کاتژمێر 5:30 بوو، کە هاوڕێ "وریا" هاتە لامان، هەواڵی تیرۆری ئەو هاوڕێیانەی پێ راگەیاندین. من و "رێگا رەئوف" لەم کاتەدا بەیەکەوە بووین لە نزیک "عیمارەی عەتار". لەچالاکیدا بووین بۆ ئامادەکاریی مەراسیمی یەکی ئایار، چوونکە کۆمیتەی مەراسیم لە هەفتەیەک پێش ئێستاوە دەستی بەکار کردووە. "رێگا" وتی با دەست هەڵبگرین و خێرا بگەڕێینەوە بارەگای کۆمیتەی رابەری. ئیدی هاتینەوە و ئێستا بارەگا قەرەباڵغ و خرۆشاوە و پڕیتا پڕیتا هاوڕێیان دەنە بارەگا. هاوڕێ "جەمال محسن" بانگی کردم، کە تفەنگێک هەڵبگرم، ئێستا کڵاشینکوفێکی کوبی دوو دەسکم لە شاندایە، لەسەر باڵکۆنی قاتی دووەم وەستاوم و یادی ئەو هاوڕێیانە وەک شریتێکی سینەمایی بە مێشکمدا دەڕوات. سەیرە بۆ چاوتروکاندنێک کۆمەڵگەی ئێمە دوو ئینسانی مەزنی قەدر نەگیراوی لە دەستدا، شەمشەمەکوێرەکان بۆ ئاسانی فوویان لەم چرا رووناکانە کرد. لە دڵەوە ئەگریم و بەسەر زارێکی خۆم بە بەهێز نیشان ئەدەم. لە رۆحەوە بریندارم و لەرووکەشدا وا خۆ نیشان دەدەم، بەرگەی کەستی زۆر لەمە گەورەترم گرتووە. ئێستا تەمسیل دەکەم، بوومەتە ئەکتەری شانۆیەکی پانتۆمایم.
هاوڕێیان ئەڵێن، ئەم رووداوە ناخۆشە، پێی وتین "ئیدی کاتی ئەوەیە حزب چەکداری هەبێ" یان "ئەبێ حزب مەکتەبی عەسکەریی خۆی و هێزی چەکداریی خۆی هەبێت بۆ پاراستنی بارەگا و کادرەکانی". نازانم

بۆچی ئەو بڕیارەم پێ عەقڵانی نییە؟ بەڵام تێدەگەم ئەمە حزبێکین لاسایی ستالینیزم ئەکەینەوە، ئەگەرچی ئەمە باسی گەڕانەوە بۆ "مارکس" ئەکەین. پێشتر ئەمە کە دژی هەندێ چەمکی سواوی حزبی بووین، ئێستا ئەم بابەتە ناکۆکییەکانمان قووڵتر ئەکاتەوە، بەتایبەت کە پێش چەند مانگ فراکسیۆن لە کاتی کۆنگرەی یەکەمدا لە حزب جیابوونەوە، هەڵبەت گومان لە من ئەکەن کە سەر بە "فراکسیۆن" بم، بەهۆی ئەوەی من بەهۆی مامۆستا "دڵشاد مەجید"ەوە پەیوەندییم بە حزبی کۆمۆنیستەوە کردووە.
ئەمڕۆ رۆژێکی ناخۆشە لە ناو بیرەوەریی مندا، هاوڕێ شاپور ئەندامی مەکتەبی سیاسیی و هاوڕێ قابیل ئەندامی کۆمیتەی رابەری حزبی کۆمۆنیست، لە هەولێر بەدەستی تیرۆرستانی ئیسلامی گیانیان بەختکردووە، ئەمەش لێرە دەستەپاچەین، هەندێک لە هاوڕێیان لە گریان بەولاوە چیتریان لە دەست نایەت. ئێستا "حاجی معتەسەم" هاتە لام و وتی "ناسک" واتە هاوڕێ "ناسک ئەحمەد" بانگت دەکات. دەمەوێ بڕۆم بۆ لای ناسک و بزانم چ کارێکی هەیە، بۆیە ئەم دێڕانە تەواو لێرەدا. پێش ئەوەی بڕۆم ئەمەش ئەنووسم: باوکم قوربانییەکی دەستی سیاسەت، دایکم پاسارییەکی یاخی کە هێشتا لە فڕین بەردەوامە، خوشکەکانم چەند تابلۆیەکی زەیتی دەستەیەک پیرەژن، براکانم کۆمەڵێک حکایەتی بەر ئاگردان، خۆیشم تنۆکێکی نەرمی باران.
تێبینی: ئەمە شیعر نییە تەنیا قسەیەکی سادەیە و تەواو.

18-4-1998

تێبینی: ئەم بەشە لە لاپەڕە 36-39 کتێبی "فلاشباک"چاپ و بڵاوکراوەتەوە. کتێبەکەش لە سەرەتای ساڵی 2017 چاپ بووە

یاقوبێک لە یاقوت.. شیعری: نەوزاد بەندی

یاقوب ..
بیرت ئەکەم ..
وەک بیرکردنی ئەو چۆلەکانەی

لە مناڵیمدا ، هۆگرم بوون ..
زەڕنەقوتەکانیانم ئەلاواندەوە و
بە دزی دایکمەوە ، شلە و برنجم بۆ ئەدزین ..

بیرت ئەکەم ، بە بێ ئەوەی یەک تۆسقاڵ ئومێدم بە بینینت هەبێ ..بە بێ ئەوەی جارێکی تر ، هیچ مێز و کورسییەک کۆمان کاتەوە ..بیرت ئەکەم بە بێ ئەوەی هیچ قۆرییەک زاتی ئەوە بکا دوو چامان بۆ تێکا.. بە بێ ئەوەی هیچ شەقامێ ، بوێرێ وەک شەقامی ئوڵوس ، فەرشی ڕەشی پیاسەیەکمان بۆ داخا . . بە بێ ئەوەی هیچ ئۆتێلێ ، بوێرێ وەک ئۆتێلی ئیلهان ، دوو قەرەوێڵەی تەریبمان بۆ سپی پۆش کا ..

بیرت ئەکەم یاقوب ..
بە بێ ئەوەی نە برسی بم .. نە هەژار بم .. نە تینوو ..
بەبێ ئەوەی بە تەمای هیچ شتێکت بم ، بیرت ئەکەم ..

وەک ئەو پیاوە زاخۆییەی هێلکە و ڕۆنی بۆ ئامادە ئەکردین و ..وای ئەزانی بە سۆرانی پێی ئەووترێ : مام من بێ ڤیزەم ..وەک کەمال محەمەد ، کە ئەیووت خۆزگە پێش مەرگ و ماڵئاوا کردن ، شاد ئەبوومەوە بە دۆست و دوژمن ..

بیرت ئەکەم ، وەک دەرگایەک ، ئەمباتەوە بۆ کۆڵانە تۆزاوییەکانی لاویی .. ئەمباتەوە بۆ ناو مۆزەخانەکانی خەونبینین ..ئەمداتەوە دەست ئەو کۆترانی کە بێدەنگ ، لەسەر پردی دەلال ، تەماشایان ئەکردین …

وەک شەقامە پاکە خەمبارەکانی ئەنکەرا ، کە جار و بار ، باسک و ڕانی سپی کچێ ، وەک ملوانکەیەکی ئەڵماس ، بە لاملیەوە دەردەکەوت ..

وەک ئەو ئێوارە ساردانەی ، ملپێچە شینەکەت ئەکردە ملت و ..ئەتووت با بچینە سەرشەقامێ ، پێ دەچێ ئەم ئێوارەیە ، دوا ئێوارەی تەمەنی کورتی هاوڕێیەتیمان بێ …

ئێ نازانم بۆچی بەو هەموو هێزەوە بیرت ئەکەم ..؟ نازانم .. نا …. لەناو ئەو هەموو ئازار و بێ تاقەتی و ڤایرۆس و دەمامکەدا ، نازانم چۆن بەم ئێوارە ووشکە بێ ئاوە تاریکە تۆزاوییەدا ، لە هەناسەیەکمدا ، هاتیتە دەر و دووبارە ، سی ساڵ پێش ئێستات خستەوە سەر مێزەکەم ؟
نازانم چۆن ، بۆت باس کەم و یەکپارچە نەبم بە خەڵوز ؟

چۆن پێت بڵێم ، بیرت ئەکەم لە کاتێکدا ئەو هەموو نان و چایەم بێ تۆ خوارد .. ئەو هەموو هەنگاوەم بێ تۆ نا .. ئەو هەموو مۆڵ و مارکێتەم بێ تۆ کرد و .. ئەو هەموو بۆینباخەم بێ تۆ کڕی ؟

چۆن لە ڕووم بێ بەم پاییزی عومر و کۆڤیدە پێت بڵێم بیرت ئەکەم ، لە کاتێکدا ئەو هەموو ساڵە بە بێ تۆ ، هەناسەم دا و .. قەت

داوەتی سییەکانم نەکردیت ..ئەو هەموو لێدانی دڵە ، بە ئۆرکێسترای ترپەیەکیشم نەبردیت ؟
نازانم چۆن ..
بەڵام ئێستا بیرت ئەکەم ..
حەزم ئەکرد دنیا هێندە بێتەوە یەک ، لە کۆڵانی ئەودیو ، بتبینم ..بۆنی چێشتی ئێمشەوتان بێتە حەوشەکەم .. هەڵمی کراسە شینەکەت بە تەنافەکەوە بیدا لە ڕوومەتی پەنجەرەکەم ..
حەزم ئەکرد جارێکی تر ، لە سکۆلەرشیپێکدا ، ناوێکی غەریب ببینم ، یاقوب خزر نەبی ..ناوێک کە بۆ یەکەمجار و بۆ دواجار ڕێکەوتم کرد و ..وەک جۆلانەی جەژنەکە ، هەر دوو نەفەس بوو ..
بیرت ئەکەم ..
یاقوب ..من زۆر بیرت ئەکەم .

ماریا میدالیاکەی بە نەشتەرگەریی منداڵێک فرۆشت.. ڕۆزا شوان

وەرزشوانی رمهاوێژی جوانی پۆڵەندی، خاتوو (ماریا ماکدالینا ئەندرەتشیک)ی تەمەن (٢٥) ساڵان، کە لە خولی یارییەکانی ئۆڵومپی هاوینەی (٢٠٢٠)، کە بە هوی کۆرۆناوە لیژنەی ئۆڵۆمپی نێودەوڵەتی دوای خست و لە هاوینی ئەمساڵ (٢٠٢١) لە (تۆکیۆ)ی پایتەختی ژاپۆن بەڕێوەچوون. کە خولی (٣٢ی ئۆڵۆمپیاتە) لە ڕۆژی (٢٣/ یوولی/ ٢٠٢١) بە شێوەیەکی فەرمی دەستیپێکرد. ماریا بەشداری کرد.
رمهاوێژ ماریا ئەندرەتشیک، بە پلەی دووەم دەرچوو، کە بە (٢) مەتر لە دوای رمهاوێژی چینی (لیو شی ینگ) وە بوو، کە میدالیای زێڕینی بردەوە. ماریا میدالیای زیوینی وەرگرت. کە نزیکەی (١٠) ساڵە ڕاهێنانی کرد و هەوڵیدا، تا ئەم خەون و هیوایەی بەدەستهێنا. کە چووە سەر سەکۆی خەڵات بەخشین و لە ملکردنی میدالیای زیوین و پێشکەشکردنی چەپکەگوڵی ڕێزلێنان و هەڵکردنی ئاڵای وڵاتەکەی بە بۆنەی ئەم

سەرکەوتنەیەوە. زۆر شاد و دڵخۆشبوو.
خێزانێک لە پۆڵەندەی نیشتمانی دا، کۆڕێکی منداڵی تەمەن (٨) مانگانیان کە ناوی (میلۆش مالیسا)یە، تووشی نەخۆشییەکی سەختی ترسناکی دڵ ببوو. چی پارەیان هەبوو بۆ چارەسەرکردنی منداڵەکەیان خەرجیان کرد. بەڵام چارەسەرنەکرا. پێویستی بەوە دەکرد کە منداڵەکەیان بۆ دەرەوەی پۆڵەندا ببەن. بیبەن بۆ نەخۆشخانەی ستانفۆرد لە کالیفۆرنیا ـ لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، بە ئەنجامدانی نەشتەرگەرییەکی خێرا بۆ دڵی منداڵەکەیان، کە دوا هیوایان بوو بۆ رزگارکردنی لە مردن. پێویستیان بە (٣٨٣) هەزار دۆلار هەبوو. باوک و دایکی (میلۆش مالیسا) هیچ پارەیەکیان بە دەستەوە نەمابوو. ناچاربوون. کە لە رێی فەیسبووک و ئینتەرنەت داوای یارمەتیان لە خێرخوازان کرد، کە بە پارە یارمەتیان بدەن. نیوەی زیاتری ئەو بڕە پارە پێویستە بە نەشتەرگەرییەکە لە رێی یارمەتییەوە کۆبۆوە. بەڵام نەگەیشتە پارەی پێویستی سەفەرکردن و تێچوونی نەشتەرگەرییەکە. بۆیە بە جاری دووەم داوای یارمەتیان کرد. کە ماریا ئەندرەتشیک بەم داوایەی زانی. بڕیای دا کە پێویستە یەکەمین کەس بێت و گەورەترین پشکی لەم یارمەتیدانەدا ببێت بە رزگارکردنی ئەو منداڵە نەخۆشە. چونکە ماریا خۆشی ئازاری شێرپەنجەی ئێسک و نەشتەرگەریی شانی چێشتبوو. ماریا ئەندرەتشیک پارەیەکی کەمی هەبوو. بڕیاریدا بە یارمەتیدانی نەشتەرگەرییەکەی ئەو منداڵە، میدالیاکەی بە زیادەفرۆشتنی ئاشکرا بفرۆشێت و پارەکەی بدات بەو خێزانە داماوە. ئەگەرچی میدالیاکەی زۆر لەلا شیرین بوو، جوانترین یادگاری بوو، لە ئەنجامی راهێنان و ماندووبوونێکی زۆر بە دەستی هێنابوو. بەڵام رزگارکردنی ژیانی ئەو منداڵەی بە ئەرکێکی نیشتمانی و مرۆڤایەتی و پیرۆز و بە گرنگتر لە میدالیاکەی دەزانی. کە بە ئەرکێکی مرۆڤایەتی دەیفرۆشێت.
خۆشبەختانە چەند سوپەر مارکێتێک بە ناوی کۆمپانیای (زابکا) وە، بە پارەیەکی زۆر باش، بە (١٢٥) هەزار دۆلار میدالیا زیوینەکەی ماریا ئەندرەتشیکی کڕی.
ماریا وتی:" ئەی زابکا مایەی شادییە بەمەن، کە ئەم میدالییەتان دەدەمە. کە بە لای منەوە هێمای خەبات باوەڕ و کۆشش بۆ دوای خەونەکانمدا سەرەڕای ئەوەی کە تەنگوچەڵەمەیەکی زۆر رووبەڕووم بوونەوە.. هیوادارم بە ئەوەش ببێتە هێمایەک بۆ ژیان.. کە پێکەوە لە پێناویدا خەباتمان کرد"
قسەکەر بە ناوی کۆمپانیای زابکا ئەم هەڵوێست و بەخشینەی ماریای

بەرزنرخاند و وتی: " سوپاس و هەست و هەڵوێستی زۆر جوانەکەی یاریزانی ئەڵەمپیمان زۆر کاری تێکردین" وتیشی:" بەیارمان دا، کە میدالیا زیوینەکە کە لە تۆکیۆ وەریگرت. شایانی خاتوو ماریا خۆیەتی و هەر لای خۆی بێت" کۆمپانیای زابکا (١٢٥) هەزار دۆلارەکەیان دا بە خێزانەکەی ئەو منداڵە نەخۆشە بۆ ئەوەی گەشت بکەن بۆ ئەمریکا و نەشتەرگەریی دڵ بۆ منداڵەکەیان بکەن. میدالیا زیوینییەکەشیان پێشکەش بە ماریا ئەندرێتشیک کرد.

ماریا ئەندرێتشیک زۆر سوپاسی ئەم هەڵوێستەی کۆمپانیای زابکای کرد وتی:

“بە کۆمپانییەکەتان تا هەتایە دەبێتە مایەی سوپاس پێزانین و خۆشی. من هیچ وشەیەکی ئەوتۆ شکنابەم، تا گوزارشت لە زۆر شادی خۆم بکەم”

بە کورتی دەربارەی وەرزشوانی رمهاوێژ پۆڵەندی ماریا ئەندرێتشیک:

١ـ ماریا ئەندرێتیشک لە رۆژی (٩/ ئادار/١٩٩٦) لە (سواتکی)لە پۆڵەندە لەدایکبووە.

٢ـ لە منداڵییەوە حەزی لە وەرزشکردن بوو. بە تایبەتیش لە رم هاویشتن، خەونی بەوەوە دەبینی کە رۆژێک لە رۆژان ببێت بە پاڵەوانێکی رمهاوێژی پۆڵەندەی نیشتمانی و جیهانی و لە کێبڕکێ و لە خولە ئۆڵۆمپییە جیهانییەکاندا بەشداربێت و میدالیایەک بباتەوە. ئەوەبوو لە ئۆڵۆمپی هاوینەی (٢٠٢٠) دا ئەم هیواداری و خەونەی هاتەدی. لە یاری رم هاویشتن بۆ ژنان، بە ماوەی (٦٧.٤٠) شەست و حەوت مەتر و چل سانتیمەتر رمەکەی هاویشت. میدالیای زیوینی بەدەستهێنا. کە ئەوە دوەمین بەشداریی بوو لە یارییە ئۆڵۆمپییەکان و یەکەم بردنەوە و یەکەم میدالیایە کە بە دەستی هێنا. بەمەش خەونی منداڵی هاتەدی و بوو بە یەکێک لە پاڵەوانەکانی جیهان لە رم هاویشتنی ژناندا. لەوانەشە لە ئۆڵۆمپیادی داهاتوودا میدالیای زێڕ بباتەوە. ئەم ژمارەیەش کە لە تۆکیۆ تۆماری کرد. ریکۆردێکی پاڵەوانییە لە پۆڵەندا و سێیەمین باشترین ئەنجامە لە مێژووی کێبڕکێی رم هاوێشتن بۆ ژنان لە جیهاندا.

٣ـ لە پاڵەوانێتی جیهانی بۆ لاوان، کە لە ساڵی (٢٠١٣) دا لە (دونتسل) لە ئۆکرانیا بەڕێوەچوو. ماریا بەشداری کرد. بە ماوەی (١٤. ٤٠) مەتر رمەکەی هاویشت.

٤ـ لە ساڵی (٢٠١٤) لە پاڵەوانێتی جیهان بۆ پێگەیشتووان کە لە (یۆجین) لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەڕێوەچوو، ماریا

بەشداری کرد و (٥٣.٦٦) مەتر رمەکەی هاویشت.
٥- لە ساڵی (٢٠١٥) دا لە پاڵەوا□تی ئەسکیلیستونا کە بۆ پێگەیشتووان لە (سوید) دا ب□□و□چوو، بەشداری کرد و لە تیر هاویشتن بۆ کچان، پلەی یەکەمی بەدەستهـێنا. باشترین ریکۆردی کەسێتی تۆمارکرد، کە رمی بۆ ماوی (٧١.٤٠) مەتر هاویشت.
٦- لە پاڵەوا□□تی جیهان کە لە (پەکین) لە چین بەڕێوەچوو. ماوەی (٥٦.٧٣) مەتری لە رم هاویشتندا تۆمارکرد.
٧- لە پاڵەوا□تی ئەوروپا کە لە (ئەمستردام) لە هۆڵەندا بەڕێوەچوو، ماریا بەشداری کرد و ژمارەی (٥٧.٩٣) مەتری لە رم هاویشتن تۆمار کرد.
٨- لە خولی (٣١)ی یارییـە ئۆڵۆمپییەکانی کە (٢٠١٦) لە (ریۆدیجانیرۆ) ی پایتەختی بەرازیل بەڕێوەچوو. ماریا بەشداری کرد. پلەی چوارەمی بەدەستهـێنا (٦٧.١١) مەتر رمەکەی هاویشت، کە تەنیا (٢) سانتیمەتر لەگەڵ پلەی سێیەمەدا جیاوازی هەبوو.
٩- ماریا تووشی شێرپەنجەی ئێسکەکانی و ئازاری شانی بوو، نەشتەرگەریی بۆ شانی کرد و ئازاری نەما. بە خۆڕگرای و باوەڕ و چارەسەرکردن و گەشبینی و هیواداریش، شێرپەنجەی ئێسکەکانی تێپەڕاند و چاکبۆوە و دەستی بە راهێنانی رم هاویشتن کرد.
١٠- لە ساڵی (٢٠١٨) دا لە کێبڕکێی یارییەکانی ئەوروپا کە لە (بەرلین) لە ئەڵمانیادا بەڕێوەچوو. ماریا بەشداری کرد. بەڵام بە باشی خۆی بۆ ئە کێبڕکێیە ئامادە نەکردبوو.
١١- لە ساڵی (٢٠١٨) دا ماریا و راهێنەرەکەی ئەویندارى یەکتری بوون.
١٢- لە پاڵەوا□تی (دۆحە) ی پایتەختی قەتەر، کە لە ساڵی (٢٠١٩) دا بەڕێو٥چوو، ماریا بۆ یارییەکانی کۆتایی دەرنەچوو. بەڵام ک□□□ی نەدا و بێ هیوا نەبوو. بۆ یارییە ئۆڵۆمپییەکانی هاوێنەی تۆکیۆ دەستی بەراهێنان کرد.
١٣- وەکو لە سەرەوە نووسیومانە، ل□ ئ□□□ومپیاتی (٢٠٢١) دا لە تۆکیۆ - ژاپۆن، ماریا ئەندرێتشیک لە رم هاویشتنی ژناندا، پلەی دووەمی بەدەستهـێنا و میدالیای زیوینی بردەوە.
(*) بۆ نووسینی ئەم بابـەتە، سوودم لە چەند سایتێکی ئینگلیزی وەرگرتووە.

بۆ سلێمانی.. سەلام عومەر

دەچمە سەر لوتکەی گۆیژەو
شاخی رەنگاورەنگی گۆیژە دەڵێمەوە،
لەلای سەرا...
سروودێك بۆ شێخ مەحمود،
لە سەربانی حەسیب ساڵح
خوایە وەتەن،
لەناو شەعب ئەحمەد شەماڵ
لە شەقامی سالمیش کەریم کابان،
لە توی مەلیك عوسمان عەلی و
لەناو تیپی پێشڕەویشدا
شانۆی چەخماخە ببینم.

حەزم لێیە......
لە لۆقنتەیەکی ئەم شارە
لەجیات شەکر
یەك دوو کفتەی سلێمانی بشکێنم
لەجیات سیاسەت
لەجیات نوقورچ لەیەك گرتن
ئاوی نۆکاوێکی پڕ ئێسك هەڵقوڕێنم.

زۆر حەزدەکەم بەجلی کوردی
بچمەوە وێ و
کەسێ بەمن نەڵێ گوندی
بەتوانج پێمنەڵێن خێڵەکی و
هەرگیز نابیتە ئەفەندی.

چیبکەم ئێجگار حەزم لێیە
بچمەوە شاری سلێمانی
شاری بێکەس و گۆران
ئی قانع و بێسارانی.

حەزم لێیە بچمەوە وێ….

بۆ هەمیشە

قڵیشانەوەی بازاڕ و

مانگرتن و

مرۆڤی پڕچەك نەبینم

بچمەوە وێ….

هەر لە شەقامی ئۆرزی

یەك دوو خاتوونی ناسكۆڵەو

جوان ببینم.